

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

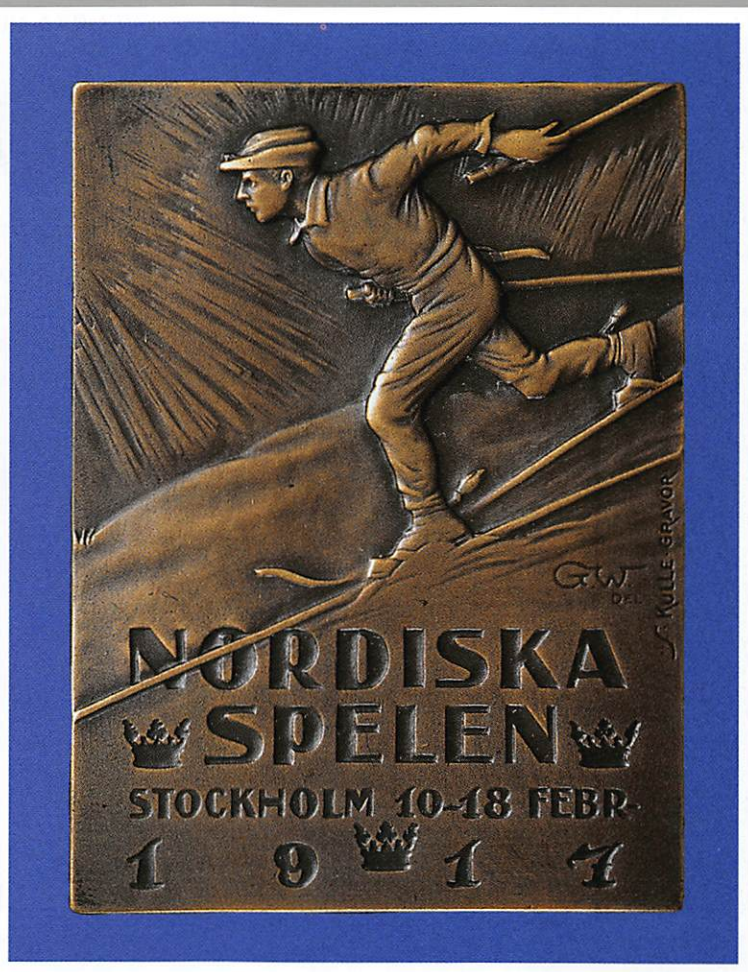


MARS 2 · 2002

Pescennius Niger
och Septimus
Severus
östmyntning

Sällsynt brakteat
i Sura
gamla kyrka

Nordiska spelen –
ett glömt jubileum



FriMynt 2002



28:e Int. Mynt & Frimärksmässan

20-21 April 2002 i Helsingborg
Tel 042-29 25 60

HB MYNT & MEDALJER

Sveavägen 96

Box 19507

S-104 32 Stockholm 19

T - Rådmanngatan (uppgång Handelshögskolan)

☎ + fax 08-673 34 23

*Svenska och utländska mynt, sedlar och ordnar,
militaria och nålmärken, medaljer*

Öppet: vard. 11-17, fred. 11-15, lörd. 11-14



Bli medlem i

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN



Årsavgiften är 200 kr.

Som medlem får Du SNT
automatiskt

Du kan också enbart prenumerera på tidningen
Det kostar endast 160:- per år.

Innehåll SNT 2 • 2002

Artiklar och notiser

Pescennius Niger och Septimius Severus östmyntning	28
Sällsynt brakteat i Sura gamla kyrka	31
Kyrkbränder	31
Nordiska spelen – ett glömt jubileum	32
Två tidiga fynd med Erik av Pommerns mynt	34
Nickel – Satans koppar	35
Raphaël Trichet Du Fresne, Johan Leijoncrona och drottning Kristinas myntsamling	36
Sveriges äldsta mynträkerskaper	38
"Sedel" utgiven av Stockholms teaterkung	40
Teatersedel i handlaren's penninglåda	40
Premielåneanvisning från Riksgäldskontoret	41
"Uppkopplade" sedlar år 2005?	41
Amerikansk fotografisk medalj från presidentvalet 1868	42
Rätta svar på frågesporten i SNT 2002:1	43
Esaias Tegnér och numismatiken – citiat från Tegnér's skrifter	46

Stående rubriker

Ny medalj, Christiane Logie	42
Nytt om böcker – recensioner	44
Utställning. På väg till Padua???	45
Auktioner & Mässor	47
Frågespalten. Kontramarkering	47

Omslag

Plakett utdelad vid Nordiska Spelen 1917. Konstnären bakom denna var Gunnar Widholm (1882-1953) och gravör Sven Kulle (1860-1945). Idén till Nordiska Spelen fick professor Johan Widmark när de internationella olympiska spelen precis haft sitt första evenemang år 1896. Avsikten med Nordiska Spelen var just att stärka den nordiska samhörighetskänslan. Läs vidare om detta i Eva Wiséhn artikel på sid. 32. Foto Jan Eve Olsson. På Kungl. Myntkabinettet pågår just nu också en liten utställning i Kalejdoskopet med samma tema. Se gärna också KMK:s hemsida www.myntkabinettet.se.

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb
115 22 Stockholm
Tel 08-667 55 98
onsdag – torsdag kl 10.00 – 13.00
Fax 08-667 07 71
E-post: snf@wineasy.se

Postgiro 15 00 07-3
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet
Box 5428
114 84 Stockholm
Tel 08-5195 5300
Fax 08-411 22 14
E-post: info@myntkabinettet.se

Ansvarig utgivare:
Ian Wiséhn

Huvudredaktör och layout:
Monica Golabiewski Lannby

Manuskriptgranskare:
Lars O. Lagerqvist
Även tel 0152-200 79

Annonser och auktionskalender:
Frédéric Elfver
Tel 08-660 25 46
0702-24 88 19 (kvällstid och helger)

Prenumerationer:
Pris 160 kr/år (8 nr)
Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

SNT trycks med bidrag från
Gunnar Ekströms stiftelse
samt Sven Svenssons stiftelse

Tryck:
Masterprint Sätteri & Tryckeri AB

ISSN 0283-071X



Föreningsaktiviteter

2002

APRIL

3 Bildvisning

Plats KMK, Hörsalen, kl. 18.30.

Gabriel Hildebrand visar ett urval numismatiska pärlor fotograferade genom åren.

20-21 Myntmässa

SNF finns på plats på FRIMYNT i Helsingborg.

MAJ

25 Exkursion

Exkursion till Dalarna. Vi besöker Falu gruva och Stora Kopparbergs museum samt myntmuseet i Avesta. Mera information om arrangemanget, kostnad samt om hur anmälan går till kommer i aprilnumret av SNT. OBS! För att resan skall bli av krävs omkring 20 deltagare.

JUNI

5 SNF:s årsmöte

Plats KMK, Hörsalen, tid meddelas senare

Visning av en ny utställning om Stockholms-polletter. Dessutom presenteras en utställning om euron och valutorna som försvunnit.



Gabriel Hildebrand

Kungl. Myntkabinettet

Under våren öppnar en ny utställning om euron, dess föregångare och om de europeiska valutor som upphört att gälla i och med eurons införande i EU, med arbetsnamnet *Euro, nya mynt och sedlar, och de som försvann*. Utställningen, som blir en del av basutställningen *All världens pengar* på entréplan, görs av Harald Nilsson och Anna-Lena Carne. Till utställningen hör en mindre katalog på åtta sidor – *Europeiska valutor som upphörde vid införandet av euron* – av Lars O. Lagerqvist samt Monica Golabiewski Lannby och Ulrika Bornestaf.

Svenska Numismatiska Föreningen

Adress: Banérgatan 17 n.b. Buss 4, 44; T-bana Karlaplan

Kansli: Besökstid 10.30-13.00 onsdag – torsdag.

Stängt: Midsommar – 1 september; jul- och nyårshelgerna.

Hemsida: <http://www.users.wineasy.se/snf/>

Kungl. Myntkabinettet

Adress: Slottsbacken 6. Buss 43, 46, 55, 59, 76; T-bana Gamla stan.

Utställningar: Tisdag – söndag kl. 10.00 – 16.00.

Numismatiska boksamlingen: Torsdagar kl. 13.00 – 16.00.

Hemsida: www.myntkabinettet.se

Pescennius Niger och Septimius Severus östmyntning

Av Lennart Lind

Ibland har man otur. Det hände till exempel en romersk officer för något mer än 1800 år sedan. Hans namn var Aelius Tittianus. Förlagd i provinsen Syrien i staden Dura vid Eufrat, det romerska rikets yttersta utpost åt öster, bestämde han sig i mars år 193 e.Kr. för att riktigt göra sig till. Han skulle hedra sin överbefälhavare, kejsar Commodus, med att inviga ett altare på årsdagen av dennes tronbestigning den 17 mars år 180. Det kunde ju vara bra för befordringsgången. Nu hade man inte fått några nyheter från Rom på en tid, men de sista instruktionerna hade tillkännagett att månadernas namn skulle ändras så att de stämde med kejsarens namn. I stället för januari, februari, mars, april etc. skulle de kallas Amazonius, Invictus, Felix, Pius, Lucius, Aelius, Aurelius, Commodus, Augustus, Herculeus, Romanus och Exsuperantius. Vidare skulle militära enheter lägga till *Commodiana* till sina namn. Ett altare restes och invigdes den 17 mars med en inskrift på latin daterad efter det nya månadssystemet och med tillägget *Commodiana* till namnet på den militära enhet Aelius Tittianus tillhörde.

Kanske bara någon vecka senare kom bud från Antiochia, huvudstad i Syrien, att Commodus blivit mördad för flera månader sedan, i december 192, och att det fanns en ny kejsare, Pertinax. Nyheten åtföljdes troligen av mynt med den nye kejsarens namn och porträtt. Vidare bör man ha fått veta att den romerska senaten, den ärevärdiga rådsförsamling som stod för legitimitet och kontinuitet i romarriket, förbannat Commodus minne och bestämde att hans statyer skulle förstöras, hans namn utplånas på alla inskrifter och att man skulle återgå till de gamla månadsnamnen – de som fortfarande gäller. Aelius Tittianus har haft all anledning att känna sig dystert. Hans altare täcktes med puts och försågs med en ny inskrift, som mera svarade mot tidens krav.

Pescennius Niger – kejsarkandidat

Senare samma vår kom ännu ett bud från Rom. Även Pertinax hade mördats, av det kejslerliga gardet i Rom, pretorianerna, som också utsett en ny

kejsare, Didius Julianus. Hur Aelius Tittianus reagerat på den nyheten vet vi inget om. Men i Antiochia var det någon som blev fundersam. Den romerske guvernören över Syrien, Pescennius Niger – på grund av provinSENS position vid en sårbar gräns befälhavare över en stor militär styrka – måste ha ställt sig frågan om det verkligen var soldaterna i huvudstaden Rom som avgjorde vem som skulle styra riket. Stödd på uppgiften att han var populär i senaten och bland befolkningen i Rom, lät han sina entusiastiska soldater hylla sig själv som kejsare. Också den civila befolkningen i Antiochia, hans huvudstad, var förtjust och slöt upp bakom honom.

På kort tid blev Pescennius Niger erkänd som kejsare i de östliga delarna av romarriket, så långt västerut som till Peloponnesos i Grekland och Byzantion på den europeiska sidan av de sund som skiljer Europa från Asien. Men där var det stopp. I resten av Europa och i Nordafrika hade andra tronpretendenter satt sig fast, med samma uppfattning som Niger om pretorianerna i Rom och Didius Julianus. Den senare blev en kortlivad parentes, men mellan de andra aspiranterna på kejsartronen skulle snart en bister kamp bryta ut.

Myntens betydelse

En romersk kejsare präglade mynt med sitt namn och sitt porträtt placerade på myntets *åtsida*. Åtsidan hade högst relief och var den mest prestigefyllda. På *frånsidan* kunde man ha en framställning av en gud eller gudinna i helfigur, en byggnad eller någon bild av annat slag med högt symbolvärde. Genom bilden på frånsidan kunde en regerande kejsare referera till åtgärder som redan vidtagits, gärna då av krigisk natur, eller till vad han planerade att göra.

En av de första åtgärder en kandidat till kejsarposten brukade vidta var att ge ut mynt, och då var åtsidan med namn och porträtt den ur propagandasynpunkt absolut viktigaste. Men om åtsidans uppgift var att göra hans namn och utseende känt i vidare kretsar kunde frånsidans vara att antyda vilken politik han tänkte föra. Pescennius Niger var inte sen att ge ut egna mynt av guld och silver

(denarer) och han insåg frånsidesbildens värde.

En svunnen guldålder

I modern tid har vi, åtminstone under 1900-talet, föreställt oss att utvecklingen ständigt går framåt, från bra till bättre. Det goda samhället är nu eller ligger möjligen en liten bit in i framtiden. För antikens människor var det tvärtom. Utvecklingen, om någon sådan förekom, gick från dåligt till sämre. Det goda samhället fanns i det mycket avlägsna förflutna. Föreställningen om en forntida guldålder var vitt spridd. Den som aspirerade på kejsartronen kunde ställa i utsikt att hans maktutövande skulle återupprätta denna forntida gyllene tidsålder.

Genom att lägga "Iustus", den "rättvise" eller "rättrådige" till sitt namn – det återfinns på mynten – och genom frånsidestyper med texter som "Saeculi Felicitas" och "Felicitas Temporum", ungefär "Lyckans Tidsålder" respektive "Tidsåldrarnas Lycka", försökte Pescennius Niger ställa i utsikt att han var mannen som kunde återupprätta den gyllene tidsåldern. Traditionella romerska gudomligheter, som Jupiter, Mars och Minerva, förekommer också som för att understryka att den nye kejsaren stod fast i de romerska traditionerna. Vidare avbildas personifikationer, som Fortuna [Lyckligt öde], Concordia [Enighet], Salus [Hälsa], Spes [Hopp] och Bonus Eventus [Lycka, Framgång], typer som tidigare ofta förekommit på romerska mynt.

Rom och Syrien

I Antiochia och Syrien var grekiska det viktiga, prestigefyllda språket och man präglade också mynt med grekisk text, avsedda för lokal cirkulation. Men som framgår av Tittianus inskrift var de romerska soldaternas språk latin, också i Syrien. Eftersom de nya mynten i första hand var avsedda för just soldaterna måste de ha latinsk text. Troligen kunde man överhuvudtaget inte tänka sig en romersk kejsare som inte gav ut mynt med latinsk text.

Men avskuren från Rom och de västra, latinspråkiga delarna av imperiet, har Pescennius Niger uppen-

Fig. 1. Pescennius Niger, Antiochia (?), 193-194. 1,56 g.

Åts.: [IMP CAES] C PESC NIGER IVS AVG COS II. Lagerkrönt huvud åt höger.

Fråns.: MAR[TI VICT]JORI. Mars stående åt höger, med spjut och Victoria. Till vänster, sköld.



Fig. 2. Pescennius Niger, Antiochia (?), 193-194. 3,19 g.

Åts.: IMP CAES C PESC N - IGER IVSTI (?) AVG. Lagerkrönt huvud åt höger.

Fråns.: MINER - VICTRIC. Minerva stående åt vänster, stödd på sköld och med spjut.



Fig. 3. Pescennius Niger, Antiochia (?), 193-194. 2,33 g.

Åts.: [IMP] CAES C PESC NIGER IVS[T?] [AVG?]. Lagerkrönt huvud åt höger.

Fråns.: VICT - O - RIAE AVG. Victoria stående frontalt, höger hand upplyft, med krans, vänster hand vid sidan.



Fig. 4. Pescennius Niger, Antiochia (?), 193-194. 2,72 g.

Åts.: [IMP] CAES C PESC [NIGER ...]. Lagerkrönt huvud åt höger.

Fråns.: VICTOR - IVSTI AVG. Victoria gående åt vänster med krans och palmgren.



Fig. 5. Septimius Severus, Emesa (?), 194-195. 2,61 g.

Åts.: IMP CAE L SEP S[E] - V PERT AVG COS I[I]. Lagerkrönt huvud åt höger.

Fråns.: BONA [SPES]. Spes gående åt vänster med blomma i vänster hand och med höger lyftande flik av klädnad.



Fig. 6. Septimius Severus, Emesa (?), 194-195. 2,74 g.

Åts.: IMP CAE L SEP SEV PERT AV [G COS II]. Lagerkrönt huvud åt höger.

Fråns.: BONI E - V - ENTVS Bonus Eventus stående åt vänster med fruktkorg och sädesax.



Fig. 7. Septimius Severus, Emesa (?), 194-195. 3,43 g.

Åts.: IMP CAE L SE[P SEV] - PERT AVG COS II. Lagerkrönt huvud åt höger.

Fråns.: FORTVN - REDVC. Fortuna (Hilaritas) stående åt vänster med palmgren och ymnighetshorn.



Fig. 8. Septimius Severus, Emesa (?), 194-195. 3,04 g.

Åts.: IMP CAE L SEP SE - V PERT AVG COS II. Lagerkrönt huvud åt höger.

Fråns.: VICTOR - SEVE - R AVG. Victoria gående åt vänster, med krans och palmgren.



Mynten finns på Kungl. Myntkabinettet, Stockholm.
Foto Jan Eve Olsson.

barligen haft svårigheter att få fram stämpelskäreare som behärskade latin. Hans mynt innehåller ovanliga felstavningar – det viktiga ordet FÉLICITAS [Lycka] kan t.ex. stavas FLICITAS – och det förekommer egendomligt formade bokstäver, som om man t.ex. rättat ett C – det grekiska sigma kunde skrivas så – till ett S.

En del av de gudar som pryder myntens frånsidor ser inte heller ut som de brukade göra på mynt präglade i huvudstaden Rom, de som soldaterna ditills fått sig tilldelade. Fortuna Redux t.ex., den gudinna som garanterade en lycklig återkomst för kejsaren från en resa, hade i Rom alltid framställts med roder (och ymnighetshorn). Rodret var väsentligt, eftersom resor i medelhavsvärlden för det mesta var detsamma som sjöresor, vilka under antiken alltid var förenade med risker. På Pescennius Nigers mynt kan texten FORTVNAE REDVCI [åt Fortuna Redux] med varianter förekomma tillsammans med en kvinnlig figur som håller en gren eller rentav en balansvåg i stället för ett roder, attribut som brukar förknippas med gudinnor som Pax [Fred] och Aequitas [Jämvikt].

Och texten BONI EVENTVS [till Bonus Eventus] kombineras med en (påklädd) kvinnlig figur, som håller en fruktkorg och två sädesax. På Rom-mynten hade Bonus Eventus normalt framställts som en (naken) man vid ett altare. Dessutom kallas gudinnan Spes [Hoppet] för BONA SPES [Det goda hoppet]. Det i grund och botten överflödiga tillägget BONA [God] hade tidigare inte förekommit på mynt. Gudinnan själv framställdes på brukligt sätt med ena handen hållande en blomma och med den andra lyftande en flik av sin klädnad, så som hon gestaltats på mynt så tidigt som under Augustus regering (31 f.Kr. - 14 e.Kr.).

Mars, Minerva och Victoria

Pescennius Nigers regering blev kort och dominerades av krig. Frånsidorna på de fyra Pescennius Nigermynt, samtliga denarer (silvermynt), som avbildas i fig. 1-4, kan sägas återge traditionella romerska gudomligheter med anknytning till krig och seger, Mars (fig. 1), Minerva (fig. 2) och Victoria (fig. 3-4). Mynten finns på Kungl. Myntkabinettet i Stockholm. Samtliga mynt visar på åtsidan Pescennius Nigers porträtt och har

texten IMP CAES C PESC NIGER IVST AVG [Imperator Caesar Gajus Pescennius Niger Iustus Augustus] med smärre variationer.

Fig. 1 har på frånsidan (till höger) den delvis knappt synliga texten MARTI VICTORI [åt Mars, segraren] och en bild av guden Mars, hållande i ett spjut och en (här knappt synlig) statyett av Victoria, segergudinnan. Till vänster om honom en sköld.

Frånsidan på myntet på fig. 2 visar gudinnan Minerva, som stöder sig på en sköld och håller i ett spjut. Texten MINER VICTRIC skall läsas ut MINERVAE VICTRICI och betyder "åt Minerva, segrarinnan".

Myntet på fig. 3 är mycket ovanligt. På frånsidan ser man den bevingade segergudinnan Victoria framifrån. Hon håller upp en segerkrans i höger hand och den vänstra vid sidan. Texten är VICTORIAE AVG, dvs. VICTORIAE AVGVSTI, "åt Victoria Augusti" eller "åt Augustus Victoria/seger".

Myntet på fig. 4 är kanske det mest intressanta av de fyra. Det har på frånsidan texten VICTOR IVST AVG, delvis svagt synligt, vilket troligen skall läsas ut VICTORIAE IVSTI AVGVSTI [åt (Pescennius Niger) Iustus Augustus Victoria/seger]. Det är originell text, som kopplas till en traditionell framställning av Victoria, gående åt vänster med (segerens) krans och (fredens) palmkvist, den senare här knappt synlig.

Septimius Severus – kejsarkandidat

Pescennius Niger blev aldrig erkänd i staden Rom, huvudstad i det romerska imperiet, som på ett tidigt stadium hamnat i en annan militärbefälhavares våld, Septimius Severus, placerad vid Donaугränder i norr. En av dennes första åtgärder var att låta myntverket i Rom, som dithills stått för det mesta av myntproduktionen i riket, slå guld- och silvermynt med bilder av fältdecken åt de arméenheter, legioner, som ställt sig bakom honom. Septimius Severus hade sammanlagt sexton stycken. Mot det kunde Pescennius Niger endast sätta upp tio. Efter bara någon månad i huvudstaden begav sig Severus österut, för att möta Pescennius Niger. Via Balkanhalvön tågade han med sin armé till Mindre Asien, där han besegrade Nigers styrkor.

Även om myntverket i Rom kontinuerligt gav ut mynt för Severus räkning, tycks han när han kom till

Asien ha fått problem med kontanter, varför han startade en egen myntning, framförallt av denarer, för att möta de löpande behoven. Det har bland numismatiker varit sed att knyta denna Severus s.k. östmyntning till två städer i Syrien, Emesa och Laodicea, men i själva verket kan den ha startat redan vid hans genommarsch i Mindre Asien. Severus östliga denarer fick en vidare spridning och längre livslängd än Pescennius Nigers mynt och är därför lättare att studera.

Severus – lånaren

Nu kunde man tänka sig att Severus i sin myntpropaganda på något sätt skulle profilera sig gentemot sin rival. Så blev inte fallet. I stället tog han över Nigers frånsidestyper, den ena efter den andra. Idén om en gyllene tidsålder stal han, genom att imitera Nigers frånsidor med texterna "Saeculi Felicitas" och "Felicitas Temporum". Han gav vidare ut mynt med gudinnan Spes [Hoppet], traditionellt framställd (se ovan) men med den av Pescennius Niger införda texten BONA SPES, se fig. 5. Vidare tog han över dennes Bonus Eventustyp, se fig. 6. Han gav också ut mynt med texten FORTVNAE REDVCI, med variationer, där Fortuna Redux har attribut som är helt främmande för typen så som den traditionellt framställts på Rom-mynten. På fig. 7 har Fortuna Redux – texten är här FORTVN REDVC – i stället för roder försetts med en palmgren som attribut, i kombination med ett ymnighetshorn, som här, normalt förknippat med gudinnan Hilaritas [Glädje, Munterhet].

Märkligare ändå är att han tog över den Pescennius Niger-typ som representeras av myntet avbildat på fig. 4 med frånsidestexten VICTOR IVST AVG. Severus, eller hans stämpelskärare, har tydligen läst ut texten, i översättning, som "åt den rättfärdige Augustus seger". Ganska snart tycks dock någon ha uppfattat att "Iustus" på mynten inte stod för "rättrådig" utan var en del av konkurrenten Pescennius Nigers namn, och man har rättat till VICTOR SEVER AVG, se fig. 8, så att betydelsen blir "åt (Septimius) Severus Augustus seger".

Severus tog också över felstavningarna. SAECVLI FELICIT, av "Saeculi Felicitas" (se ovan), kunde t.ex. bli SAECVLL FELLCIT, FORT(VN) REDVC (av "Fortunae Reduci") kunde ibland bli FORT(VN) RDEVC, etc.

Myntförsämringen och dess följder

Också på en annan punkt tog Septimius Severus efter Pescennius Niger. De silvermynt man tidigare präglat i öster, med grekisk text och för lokal cirkulation, höll alltid lägre silverhalt än de denarer med latinsk text som gavs ut i Rom. Av nödvång – brist på silver – eller därför att han inte visste vilken silverhalt Rom-mynten höll, lät Pescennius Niger slå denarer som innehöll avsevärt mindre silver än de som samtidigt präglades i Rom. Severus östdenarer höll samma låga silverhalt som Nigers, dvs. de bestod bara till omkring hälften av silver. Därmed skilde de sig från dem som präglades för honom i Rom under hans frånvaro, som till mer än 70% bestod av silver.

Det tycks ha gett Severus en idé som kan sägas ha fått världshistoriska konsekvenser. I slutet av år 194, efter segern över Niger och dennes död men medan han ännu var kvar i öster, skickade han bud till myntverket i Rom att det var helt överflödigt att prägla silvermynt enligt tidigare standard. Det räckte gott och väl med 50%. Myntverket i Rom började pliktskyldigast producera silvermynt som bara till hälften bestod av silver. Denna Septimius Severus s.k. myntreform, eller myntförsämring, fick väldiga återverkningar på den cirkulerande myntmassan i romarriket även om det tycks ha tagit en viss tid. Dess effekter syns ända upp i Skandinavien, där fynd av romerska denarer normalt går fram till just år 194-195 men inte längre. Silvermynt från tiden före 194-195 kom att uppfattas som en enhet, som hölls skild från senare mynt.

Severus hade visat en väg för sina efterträdare – det gick att spara silver genom att försämma mynten. Men under 200-talet blev silvermynten efterhand så dåliga, att förtroendet undergrävdes, inte bara för mynten som sådana. Tilltron till själva det romerska systemet och de romerska traditionerna vacklade. På så sätt bereddes vägen för nya tanke-system som stod i strid med gamla romerska föreställningar, t.ex. den kristna religionen.

På 300-talet gjorde kristendomen som statsreligion rent hus med den gamla gudavärlden, representerad av Jupiter, Mars, Minerva och alla de andra gudar, gudinnor och personifikationer som tidigare prytt bl.a. mynten, t.ex. de som behandlats här. Och det hade väl inte Septimius Severus tänkt sig. □

Sällsynt brakteat i Sura gamla kyrka

I Sura gamla träkyrka från 1600-talet, belägen i Sura socken i Västmanland, genomfördes under förra året en arkeologisk utgrävning. Undersökningen, för vilken Västmanlands läns museum och UV Bergslagen ansvarade, föranleddes av att kyrkan blivit totalförstörd vid en anlagd brand hösten 1998. Vid utgrävningen påträffades lämningar av en medeltida föregångare till kyrkan samt ett trettiotal gravar. Träkyrkan var byggd 1671 och den restaurerades trehundra år senare, år 1969.

Totalt fann man sextio mynt och en räknepenning. Sexton av mynten är medeltida. Övriga utgörs av svenska mynt från nyare tid, det äldsta från 1587 och det yngsta präglat 1854. Föremålen har konserverats och dokumenterats vid Kungl. Myntkabinetet.

Hälften av de medeltida mynten är penningar, Stockholmsbrakteater med ett krönt huvud (8 ex) med Malmers beteckningar KrH Åla – KrH YIV (datering enligt Malmer ca 1300-1500). En penning från Västerås visar ett krönt A, KrA YIIc (Malmer ca 1410-1440). Tre penningar är präglade för Magnus Eriksson och visar lejon(tre kronor med bokstaven P eller ett torn i mitten (ca 1340-1354). Här finns också en sällan påträffad penning, nämligen en brakteat med bokstaven A inom strålring från tiden efter 1354. Två fragmentariska brakteater har inte kunnat bestämmas närmare. Det äldsta skriftliga belägget på Sura socken är från år 1303. Men det äldsta myntet i fyndet från kyrkan är från 1200-talet och känt i bara ett exemplar sedan tidigare.

År 1967 påträffades vid en arkeologisk undersökning av kyrkoruinen vid Flasta mur, invid Skokloster i



Brakteat funnen vid Sura gamla kyrka 2001. Vikt 0,17 g, diameter 18 mm.
Foto Jan Eve Olsson.

Uppland, sex mynt från 1200-talets förra hälft (inv.nr 28 883). Mynten är beskrivna i NNÅ 1970 s. 279 samt i SML 4 som nr 563, några också i Lagerqvist 1970 som grupp VI:2 och VIII:2-3 från Svealand. Ett mynt, som inte är upptaget i den senare publikationen, beskrivs av Rasmusson i NNÅ som en "förut okänd brakteat c. 1250, 1/2 ex, 0,10 g, femuddig stjärna med punkt i mitten inom den inre ringen; krets av punkter i yttre ringen".

I Sura kyrka påträffades ännu ett exemplar av denna svealändska brakteattyp. Men det som Rasmusson beskrivit som en femuddig stjärna borde kanske hellre betecknas som en blomma. Det nu upphittade exemplaret är, liksom det förra, också avbrutet ungefär på mitten, vikten är 0,17 g inklusive små fragment som fallit ur. *Se fig. 1-2.* Vid en haltanalys av exemplaret från Flasta mur visade det på en hög silverhalt, 94,1% Ag, liksom de övriga brakteaterna funna vid samma tillfälle och som daterats till tiden ca 1230-1250.

Båda mynten synes vara medvetet avbrutna, dys de är inte fragment i vanlig mening. Flasta-myntet väger betydligt mindre än motsvarande funnet i Sura, trots att det har större omkrets. Inte på något av exemplaren syns hela stjärnan – eller blomman – som ser ut att vara något olika utförda på de båda mynten; det går inte att fastställa att mynten slagits med samma stamp. Sura-myntet är



Brakteat funnen vid Flasta mur år 1967. Vikt 0,10 g, diameter 19 mm.
Foto Nils Lagergren.

rengjort men har inte haltanalyserats, och vid en endast ytlig besiktning ser det inte ut att vara av samma höga halt som det från Flasta mur. Men med de uppgifter vi har, kan vi nog konstatera att det har slagits minst två emissioner av denna mynttyp.

MGL

Litteratur

Lagerqvist, L. O.: *Svenska mynt under vikingatid och medeltid*. Stockholm 1970.

Rasmusson, N.-L.: *Kungl. Myntkabinetet, Stockholm 1969*. Fynd. NNÅ 1970, s 279. Lund 1971.

Wiséhn, E.: *Sveriges Mynthistoria. Landskapsinventeringen*. 4. Stockholm 1989.

Fram till mitten av april pågår en utställning om utgrävningarna av Sura gamla kyrka på Länsmuseet i Västerås.

Kyrkbränder på senare tid

Sura gamla kyrka i Västmanland brändes ner hösten 1998. Vid den påföljande arkeologiska utgrävningen fann man en del medeltida mynt, bl.a. en penning från 1200-talets mitt.

I januari år 2000 brann träkyrkan Skaga kapell i Västergötland ner. Byggnaden var en rekonstruktion av den medeltida kyrkan i Skaga som hade återinvigts år 1960. En arkeologisk undersökning gjordes 1957 på platsen för den gamla stavkyrkan och man fann då en hel del mynt, men inget från medeltiden. (Se SNT 2000:2 s. 38-39.)

I november förra året brann den medeltida träkyrkan i Södra Råda i Västergötland ner till grunden. Den var byggd vid 1300-talets början och hade ett invändigt måleri som var helt enastående i sitt slag. Kyrkan var väl dokumenterad, och det är nu bestämt att den ska rekonstrueras så långt det är möjligt. Men innan dess kommer där att göras en grundlig arkeologisk utgrävning, bl.a. för att undersöka dess föregångare, en eventuell stavkyrka.

MGL

HÅKAN WESTERLUND

MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Olympiska föremål

Vasagatan 42

111 20 STOCKHOLM

TEL 08-411 08 07

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(*uppgesamlarområde*)

Klostergatan 5, 222 22 LUND

Tel och fax 046-14 43 69

e-post: siv-gunnar@swipnet.se

Nordiska spelen – ett glömt jubileum

"För sjunde gången startas dessa gigantiska kämparlekar, som burit fram Sveriges namn som vinteridrottens bredaste centrum i världen" (Idrottsbladet 6 februari 1926)

Nordiska Spelen arrangerades sju gånger i Stockholm med omnejd mellan åren 1901-1926. På grund av dålig snöförekost gick dock skidtävlingarna i Östersund år 1905.

De internationella olympiska spelen hade precis haft sitt första evenemang åt 1896 i Aten när professor *Johan Widmark* fick idén till de Nordiska spelen. Han presenterade sin idé 1899. Spelen instiftades 1900 och det första hölls året därpå (bild 1). Spelen utformades av *Viktor Balck* i samarbete med *Sveriges centralförening för idrottens främjande (Centralföreningen)* i syfte att skapa vintersportens motsvarighet till de olympiska sommarspelen (bild 2). *Viktor Balck* och *Alexander Lindman* var mycket aktiva som arrangörer.

Från början var Nordiska spelen enbart avsett för manlig idrott men efter hand öppnades de också för kvinnor. Arrangörer blev från 1905 *Centralföreningen* i samarbete med *Svenska gymnastik- och idrottsföreningarnas riksförbund (Riksförbundet)* vilka så småningom övertog organisationen (bild 3). Det förstnämnda ansvarade för ekonomin, medan det sistnämnda ansvarade för det tekniska genomförandet.

Avsikten med spelen var att stärka den nordiska samhörighetskänslan. Ursprungligen tänkte man sig att spelen skulle anordnas vartannat år omväxlande i Stockholm och Kristiania (Oslo). År 1903 hölls vinteridrottsspel i Kristiania under namnet "*Nordisk vinteridrottsuge*". Genom en ovilja att använda det gemensamma namnet i samband med unionskrisen föll samarbetet med de norska idrottsorganisationerna.

År 1905 arrangerades nästa spel (bild 4). På grund av unionskrisen deltog inga norrmän. Däremot deltog en stark trupp finnar, ett fåtal danskar, ungrare och tyskar. Eftersom spelen hade sitt ursprung i Sverige blev det en rent svensk angelägenhet att arrangera de återkommande spelen, men då endast vart fjärde år.

Fyraårsintervallen bröts 1921, då spelen uppsköts till 1922 och 1930, då de inställdes på grund av ogynn-



1. Öppningsdagen 1901, Djurgårdsbrunnsviken.

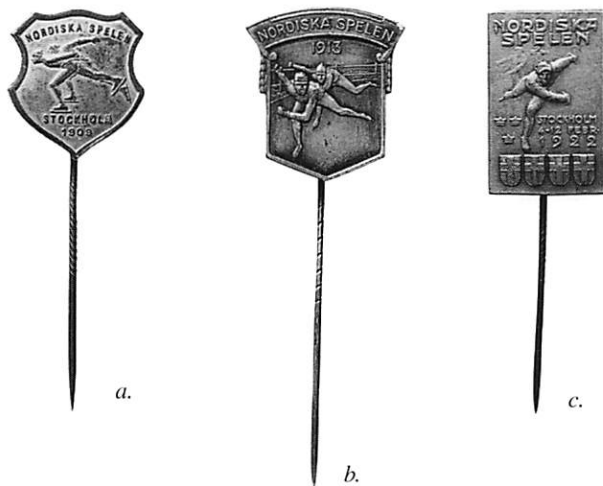
samt väder. Sista gången spelen hölls var 1926. År 1941 fattades beslut om att 1942 återuppta spelen, men kriget medförde att de ställdes på framtiden.

Programmet vid spelen omfattade dels alla möjliga vinteridrottsgrenar som skid- och skridskoåkning, backhoppning, issegling, bandy, konståkning mm, dels var det tävlingar till häst som hästkappning i snö, travtävlingar, hoppning och distansritt, dels militär fälttävlan. Det förekom även bla fäktning, simning, ballong- och biltävlingar. Det blev snart en stor anslutning av tävlande till spelen

vilket, gav dem stadga och status även utanför Sverige.

Nordiska spelen hade en avgörande betydelse för vinteridrottens genombrott eftersom det internationella utbytet i vinteridrotter tidigare varit minimalt, särskilt för bandy. Internationellt deltagande var det framförallt i grenarna skidåkning, konståkning och hastighetsåkning på skridsko. Mest spektakulärt var tävlingarna för skidlöpning efter ren och de olika tävlingarna med sparkstötting.

Genom åren dominerade Finland längdloppningen på skidor, Norge backhoppningen och hastighetsåk-



4. Nålar från Nordiska Spelen
a) 1909, konstnär Carl Fagerberg b) 1913, konstnär Richard Bergman
c) 1922, Gunnar Widholm.



2. Viktor Balck, spelens utformare.
Medalj till minne av hans 80-årsdag.
Utförd av Erik Lindberg 1924.



3. Svenska Gymnastik- och Idrottsföreningarnas riksförbund.
Frånsidan till medalj över Viktor Balck.
Utförd av Erik Lindberg.

ning på skridskor medan Sverige dominerade i stort sett alla andra grenar. Kända idrottsmän som tävlat vid Nordiska Spelen är tex Fredrik Wathén i hastighetsåkning på skridsko, Ulrich Salchow, Gillis Grafström och Sonia Henie i konståkning, Arne Nyqvist och Olof Tandberg, far till boxaren Olle Tandberg, i backhoppning. För svensk idrott var det den bästa reklamen och säkert bidrog Nordiska spelen till att Stockholm fick arrangera OS 1912. I och med att vinteridrott infördes i de olympiska spelen 1924 förlorade spelen sin betydelse. Till spelen skapades ett stort rek-

lammaterial. Särskilt viktiga var naturligtvis affischerna. För dessa utlystes tävlingar och tillsattes bedömningskommittéer. Motiven från affischerna översattes till plaketter och nålar (bild 5 och 6).

Eva Wiséhn

Referenser

Hundra år i Idrottens tjänst. En jubileumsbok för Sveriges Centralförening för Idrottens Främjande 1897-1997. Stockholm 1997.

Magnegård, O.: Nordisk Vinter-OS nostalg i snö. Artikel i *Svenska Dagbladet* 26 jan 2001.

National Encyclopedien. Höganäs 1994.
Nordisk familjebok. Stockholm 1913.
NF:s Sportlexikon. Stockholm 1943, 1946.
Svenskt Biografiskt Lexikon. Stockholm 1920.
Svensk uppslagsbok. Malmö 1952.
http://svenskidrott.se/riksidrottsmuseet/faktarutor/man_bild/nov2000.htm
<http://svenskidrott.se/riksidrottsmuseet/artiklar/nordiskaspelen.htm>

Foto: Jan-Eve Olsson. KMK 4750-51.



a.



b.



c.

5. Plaketter utdelade vid Nordiska Spelen
a) 1905, konstnär Bruno Liljefors b) 1917, konstnär Gunnar Widholm, gravör Sven Kulle
c) 1922, Gunnar Widholm. Se också omslaget.

Två tidiga fynd med Erik av Pommerns mynt

Av Kenneth Jonsson

Två artiklar har nyligen uppmärksammat Erik av Pommerns mynt i så tidiga källor som 1696 (Golabiewski Lannby 2001) respektive 1728 (Holmberg 2001). I det senare fallet gäller det Västeråsörtugan med Ave Maria-monogram (LL 7), som första gången ska ha publicerats 1728 i förteckningen över Graingers samling. Exemplet finns emellertid avbildat på en tilläggsplansch i nytrycket till Brenner 1691, där alla mynt utom detta är graverade 1684. Tillägget (= LL 7) är daterat 1701, vilket också framgår av teckningen som är avbildad i Holmberg 2001. Det visar att typen var känd redan 1701.

Bollnässkatten 1696

Golabiewski Lannby tar i sin artikel upp Bollnässkatten 1696 med 3 102 örtugar från Erik av Pommern (guldmyntet är sannolikt en senare inblandning eller felaktigt beskrivet). Örtugarna är väl bestämda (med hänvisning till Brenner 1691), och alla utom tre levererades 1727 från Statskontoret till Kungl. Myntkabinettet (Antikvitets Arkivet).

Stockholm

LL 1. Krönt huvud)(Uncialt E på litet kors 254 +1?

LL 2. Trekronorssköld på litet kors)(Uncialt E på litet kors 2732 +1?

Västerås

LL 5. Trekronorssköld)(Krönt A 113 +1?

Totalt 3 102

Golabiewski Lannby antar, säkerligen med rätta, att de tre exemplar som kyrkan fick behålla, var ett av varje typ.

Bland Stockholmsörtugarna saknas LL 3 (trekronorssköld utan kors), men eftersom den finns med i Brenner 1691 borde den ha noterats om den ingått i skatten. Bland Västeråsörtugarna uppmärksammades LL 4 först 1906 (Bonniers samling). Eftersom den endast skiljer sig obetydligt från LL 5 kan enstaka exemplar ha funnits i skatten. LL 7 borde ha noterats om den funnits med. Åbomynten fanns inte alls med i skatten, men Sarvas genomgång av det skriftliga källmaterialet visar att myntningen i



Fig. 1. Erik av Pommern. Stockholm. Örtug ca 1405-1410(?). LL 1. Foto författaren.



Fig. 2. Erik av Pommern. Stockholm. Örtug ca 1410-1425/30(?). LL 2.



Fig. 3. Erik av Pommern. Stockholm. Örtug ca 1425/30-1441(?). LL 2.

Åbo måste ha påbörjats senast år 1412 (Sarvas 1981, 175-176).

Utän att ha gjort en stampundersökning är det svårt att säga hur Erik av Pommerns Stockholms- och Västeråstyper ska dateras, men ett förslag skulle kunna se ut som följer:

	1405-1410	1410-1425/30	1425/30-1441
Stockholm	LL 1	LL 2	LL 3
Västerås		LL 4-5	LL 6-7

Dateringsförslaget bygger på antalet exemplar per typ i Oravaisensskatten (Sarvas 1985, 278) samt ett antagande att myntningens storlek minskade mot slutet av regeringen. Ett uppdämt behov efter myntningsuppehållet ca 1385-1405 gjorde att myntningen blev mycket stor under början och mitten av Eriks regering

och hans mynt är dominerande i fynden under hela 1400-talet (se t.ex. Golabiewski 1985). Eftersom det inte finns någon Interregnummyntning som skulle kunna passa in under perioden 1439 (när Erik av Pommern avsätts) och valet av Kristoffer av Bayern (1441) får man anta att man fortsatte att prägla Erik av Pommerns yngsta typ fram till 1441.

Med dessa dateringsförslag blir slutmynt för Bollnässkatten 1410 och med tanke på det stora antalet exemplar av den typ som man kan anta börjar präglas då kan nedläggningstiden sättas till ca 1420/25. Med en så sen nedläggningstid borde Åbomynten ha funnits med i skatten även om myntningen där var blygsam i jämförelse med framförallt Stockholm men även med Västerås. Som exempel kan nämnas att i skatten från Oravaisensaari ingick tre Åbomynt vilket endast motsvarar 0,6% av Eriks mynt i skatten. En alternativ kronologi skulle annars medföra att LL 2 präglades under en kortare tid och LL 3 under en längre tid. I avvaktan på att en stampundersökning av Eriks myntning görs kan man emellertid inte säga något om hur många stamper (vilket får användas som utgångspunkt för att beräkna myntningens varaktighet) som kom till användning för präglingen av LL2 resp. LL3.

Södermalmskatten 1680

Liljegren 1830 tar som nr 25 upp, med hänvisning till Brenner, en skatt som hittades 1680 på Södermalm i Stockholm och som innehöll många tusen silvermynt från Erik av Pom-

mern. Det betyder att det bara kan ha varit fråga om örtugar och att den storleksmässigt var i paritet med Bollnässkatten. Planschen som avbildar Eriks örtugar i Brenner 1691 är daterad 1684 och tar med alla kända Stockholmstyper. Dessutom finns alla Åbotyper med undantag för en unik typ som hittades först

1957 (Sarvas 1982). Örtugen finns på en annan plansch, även den daterad 1684, och förs till Erik Magnusson. Det finns därför anledning att tro att dessa typer fanns med i Södermalmskatten. Dessutom finns tre av Eriks danska typer avbildade i Brenner (Lund, sterling ca 1405-1420; do ca 1422; Gurre, gros 1430-tal) och de kan ha ingått i skatten. En skatt från Mörtbol, Björkviks socken, Södermanland, slutmynt 1448, innehöll 10% danska mynt (SHM-KMK 6432) och mindre mängder danska mynt fanns i omlopp i Mälardalen baserat på hopade fynd (Malmer 1980, 151).

Om antagandena om Södermalmskattens sammansättning är riktiga skulle slutmynt bli 1425/30. Eftersom denna skatt bör stå för huvuddelen av det stora antal provenienslösa exemplar av LL 3 bör nedläggningstiden kunna sättas till de sista åren av Eriks regering, dvs slutet av 1430-talet.

Västerås, Ave Maria

Denna typ (LL 7) är ytterst sällsynt med bara tre kända exemplar. Med utgångspunkt från kända skattfynd och när typen dyker upp första gången (år 1701) är det sannolikt att alla exemplar kommer från Södermalmskatten även om bara ett ex uppmärksammades på 1700-talet. Exemplet i Köpenhamn kan ha kommit via C. G. Warmholtz samling (Thordeman 1937, 122), som inköptes 1755. Kungl. Myntkabinetets exemplar är avbildat första gången 1884 (Hildebrand 1884) men kan ha förvärvats långt tidigare.

Slutord

Bollnässkatten står för en mycket stor andel av bevarade exemplar av LL 2 och det är sannolikt att Södermalmskatten 1680 står för en stor del av de bevarade exemplaren av LL 3 liksom Åbomynten (LL 8-10). De bevarade Västeråsörtugarna kommer från Bollnässkatten och utan tvekan även från Södermalmskatten. I svenska och finska skatt- och lösfynd finns i övrigt sammanlagt ca 1 500 ex, dvs de två största skatterna står för ca 80% av alla exemplar. Den tredje största skatten är den ovan nämnda Oravaisensaari från Finland med 482 ex från Erik av Pommern.

Litteratur

Brenner 1691 – E. Brenner, *Thesaurus Nummorum Sveo-Gothicorum*. Stockholm 1691 (nytryck 1972).

Golabiewski 1985 – M. Golabiewski, En senmedeltida svensk-dansk myntskatt i Vättern. *hikuin* 11, 289-308.

Golabiewski Lannby 2001 – M. Golabiewski Lannby, Medeltida mynt i Bollnäs gamla kyrka. *Numismatiska Meddelanden* XLI, 39-45.

Hildebrand 1884 – H. Hildebrand, Myntväsendet. *Sveriges medeltid I*, Stockholm 1884, 770-927.

Holmberg 2001 – K. Holmberg, "Ave Maria". *SNT* 2001:5, 108-109.

Liljegren 1830 – J. G. Liljegren, *Strödda anteckningar om fynd i svensk jord med en dertill hörande förteckning*. Stockholm 1830.

Malmer 1980 – B. Malmer, *Den senmedeltida penningen*. Stockholm 1980.

Sarvas 1982 – P. Sarvas, Ein neuer zwei-seitiger Münztyp des Königs Erich von Pommern in Turku (Åbo). *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1981, 171-178.

Sarvas 1985 – En ny typ av Karl Knuts-sons Stockholmsörtugar. *hikuin* 11, 273-280.

Thordeman 1937 – B. Thordeman, Nordens offentliga myntsamlingar. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1937, 117-146.

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGENS MEDLEMSNÅL

kan rekvideras från kansliet!
Pris: 35 kr + porto

Nickel – Satans koppar

Till helt nyligen hade Kungl. Myntkabinetet en liten utställning med anledning av att nickel som mineral upptäcktes för 250 år sedan. Cronstedts upptäckt och myntverkens goda öga till metallen omnämns i en artikel av Ian Wiséhn i *SNT* 2001:8 sid 201.

Cronstedt och hans upptäckt och namngivande av mineralet nickel är värd att minnas och lyftas fram. Nickel har haft, och har fortfarande, stor betydelse och används flitigt i olika legeringar, bla i nysilver.

I Kanada började nickelgruvor bearbetas först 1883 och det första myntet i 100% nickel kom 1922. Trots detta beslöt myntverket i Kanada 1951 att låta prägla ett mynt till minne av 200-årsjubileet av Cronstedts upptäckt. Kanada, som troligen det enda landet i världen, firade ett svenskt jubileum!

Männ lät tillsätta en kommitté och utlyste en tävling. Även om de enda två föregående kanadensiska minnesmynten varit av valören 1 dollar så var det mest logiska att just detta minnesmynt skulle bli en 5-cent, eftersom det var den enda valör i den reguljära kanadensiska myntserien som var av nickel. Åtsidan skulle bära Georg VI:s porträtt på samma sätt som de övriga reguljära mynten. Men fransidan krävde en annan utformning.

Vinnare blev konstnären Stephan Trenka. Myntets fransida visar en fabriksbyggnad, ett mineralaffineri där nickel utvanns ur mineralet. Från byggnadens mitt går en hög



Canadas jubileumsmynt
till minne av nicklets upptäckt.
Foto JEO.

smal skorsten rakt upp mot myntets tolvsidiga rand. På var sida om skorstenen finns texten NICKEL 1751-1951 och 5 CENTS. Under byggnaden ligger tre lönnlöv och längs randen över byggnaden CANADA. Till höger vid byggnadens fot initialerna ST.

Präglingen av dessa nickelmynt stoppades dock ganska tvärt på grund av Koreakriget, som just då skapade ett akut behov av nickel. Trots detta hade ett stort antal av dessa minnesmynt präglats och kommit ut till allmänheten.

Eva Wiséhn

Referenser

A Guide Book of Canadian Coins, Currency & Tokens. Winnipeg, Canada 1963.

Friedberg, R.: *Coins of the British World*. New York 1962.

<http://www.canadiancoin.com>

<http://www.nunetcan.net/articles/5cents.htm>

<http://hem.passagen.se/sedel/mynt/index.htm>

Raphaël Trichet Du Fresne, Johan Leijoncrona och drottning Kristinas myntsamling

Av Ian Wiséhn

Vem var det som skötte drottning Kristinas myntsamling? Hur förvärvade hon sina mynt frågan vet vi att många numismatiska objekt kom till kungahuset genom de svenska vinsterna i trettioåriga kriget. En som vittnade om detta var den franske ambassadsekreteraren Charles Ogier. Han besökte 1635 skattkammaren i Stockholms slott som bla innehöll krigsbyten från München och Würzburg. När Gustav II Adolf intog München 7 maj 1632 kunde han ta i besittning det kurfurstliga myntkabinettet. Enligt ett inventarium från 1652 ägde drottning Kristina ca 3 880 silvermynt från myntkabinettet i München. Charles Ogier såg med egna ögon en del av bytet från München: *Avenledes såg jag en samling guld- och silvermynt, från Caesar ända till Hadrianus; de lågo i en låda med fack, och varje kejsares fack innehöll 108 mynt. Där funnos också en mängd andra mynt från senare tid, med stora kostnader och mycket flit, möda och ihärdighet samlade från alla håll.*

När dessa mynt anlände till Stockholm var Kristina alltför ung för att kunna uppskatta mynten och medaljerna till deras rätta värde. Det var inte förrän 1649 som hon började visa eget myntintresse. Det året köpte diplomaten Mathias Palbitzki mynt i Rom till den svenska drottningen. Hennes släkting Karl Gustaf (Karl X Gustav), som var svensk överbefälhavare i Tyskland, skickade hem till Kristina *numismata von Gold, Silber und Metall*. Hon hade själv agenter ute i Europa som köpte hem mynt och andra konstskatter. Även den svenska högadeln överlämnade myntgävor till Kristina. Helt klart förstod de hur man kunde glädja drottningen. Säkert tittade drottningen på sina samlingar, men det är högst osäkert om hon själv arbetade med dem. Som i alla andra frågor var hon beroende av kunniga människor i sin omgivning. Till en början var det nog så att hennes hovskräddare och överkammartjänare fick hand om samlingen. Dessa två funktioner förenades i en person, Johan Holm, sedermera adlad med namnet Leijoncrona (död 1687).

Johan Leijoncronas uppgift som hovskräddare bestod först i att förse drottningen med en rikhaltig garderob och hennes pager, lakejer m fl med livröer. Det var han som införskaffade kläder och tyger i Paris till drottningens kröning. Leijoncrona hade stor talang med att skaffa fram pengar. Detta var tur eftersom hovkassan inte alltid räckte till alla inköp. För att hålla Leijoncrona skadelös försåg drottningen honom med guld och juveler, hemmansräntor och också rätten till egen årlig utmyntning av plåtmynt vid Avesta bruk! Han fick framställa plåtmynt till en vikt av 1000 skeppund "egen koppar", detta såsom recompence. Metallerna fick han tillåtelse att uttaga av *köpmans kopparen, som Oss af Chronan plägar tillfalla*. Som Kristinas generalkommissarie skötte Leijoncrona efter drottningens tronavsägelse hennes affärer och företog långa resor i Europa.

I december 1654 skriver en sekreterare på Kristinas uppdrag: *Jagh hafver Wällbördige Johan Leijoncrona bekommit Inventarierne af mina der hemma warande meubler, som I hafwen förfärdiga låtit; Och såsom Jagh hafver för got funnit, till större Min nytta att låta förmynta all Sölfwer servicen, så den förgyllda som den andra uthi penningar, hwar om Jagh medh sidsta post lät afgå ordre till General Gouverneuren Hr Herman Fleming; altså är det min Nådiga willia och befallning, att när Han sådant kan i wärcket ställa, I då samma sölfwer uthlefwerera låte, och tillijka med honom söker der medh Min profijt att befrämia; Och skola samma penningar till Mitt eget behoff conserveras och så snart skee kan par wæxell öfvergiörass till Hamburg.*

Med egen hand skriver Kristina ett: *P. S. adverterer Hr Herrman Flemming om förmyntningen at dürom göre intet upåseende. Achter Eder och sielfua att der om något uthsprjda, utan lagen at sådant skeer medh all försichtigheet och tystheet. Skickar mig öfuer medh nästa post conterfeiet af La belle Comtesse uthi den blåa bössan. adieu.*

Även om Johan Leijoncrona var omtyckt av drottningen så var han

knappast populär bland andra som kom i hans väg. Kring hans transaktioner uppstod en härva av tvister, där han både av bönder och adel anklagades för intrång livstidsfriheter, olaga köp, ofullgånget byte, kränkning av ägo gränser, överkan på annans mark, beslag av boskap, överväld på tjänstefolk och to m mordbrand. I ett rättsfall skrev guvernören Carl Sparre om Leijoncrona: att hans enda avsikt var "att med besvärliga rättgångar och uppehållande" uttrötta och utarma bönderna.

Liksom sina samtida inom adeln drabbades Leijoncrona av reduktionen. Vissa indragningar skedde under hans livstid, andra inträffade efter hans död. Längst utdragen blev granskningen av hans byten av egen domar, som klarerades med kammarkollegium först en bra bit in på 1820-talet!

Vid sidan av Leijoncrona var Raphaël Trichet Du Fresne den som verkligen arbetade med den numismatiska samlingen. Han var den första riktiga numismatikern som verkat i Sverige. Raphaël Trichet Du Fresne föddes i Bordeaux i april 1611 och han avled i Paris 4 juni 1661. Han var son till advokaten och skalden Pierre Trichet. Tillnamnet Du Fresne antog sonen kanske efter sin mor. Han kom i unga år till Paris, där han tidigt började umgås med konstnärer och lärda. Trichet Du Fresne lärde sig snart mycket om antikviteter och tavlor. Med dessa kunskaper i bagaget trädde han in i hertigens av Orléans tjänst. Han skulle köpa konst saker av alla slag till sin höge herre. När han var 29 år (dvs 1640) fick Trichet Du Fresne tjänst som korrekturläsare vid det kungliga boktryckeriet.

Trichet Du Fresne anlände till Stockholm i juni 1652. Han kom då i följe med Gabriel Naudé och andra personer som alla var på flykt undan frond-oroligheterna i Frankrike. Deras mål var att omedelbart få träffa drottning Kristina för att erbjuda henne sina tjänster. Om inte en fransk musikanter hos drottningen vid namn La Croix och kammartjänaren Holm (dvs Leijoncrona) hade hjälpt dem hade de tvingats tillbringa första natten på gatan.

Under ett och ett halvt år var Trichet Du Fresne drottningens *garde*



Ovan Johan Leijoncrona. Oljemålning av Sébastien Bourdon.
Lewenhauptska porträttsamlingen på Sjöholm.
T.v. Raphaël TriDu Fresne. Kopparstick av Abraham Bosse.

des médailles och garde des tableaux, men kallades på svenska konstmästare. En sådan person hade bli följande äligganden gällande inkomna konstföremål (inkl mynt och medaljer): 1) att anteckna varifrån de kom, 2) vad de kostade och 3) vad de framställde. Dessutom skulle det uppges, om något föremål av en eller annan anledning uttogs ur den kungliga konstkammaren. Trichet Du Fresne fungerade även som drottningens bibliotekarie. Annars tycks han inte ha spelat någon större roll vid Kristinas hov. Vi vet att han i slutet av 1652 var bisittare i drottningens Akademi och att han i likhet med Naudé bodde på slottet. När drottning Kristina i juni 1654 lämnade Sverige hade Trichet Du Fresne redan givit sig av tillbaka till Frankrike.

Medan han fortfarande var kvar i Sverige attackerades han svårt av en landsman vid namn Urbain Chevreau (1613-1701). Denne tycks ha ogillat Trichet Du Fresne och kom med anklagelser som senare visade sig vara falska. Chevreau spred t ex ryktet att Trichet Du Fresne skulle ha sagt till drottningen, att hon ur sin till största delen från Prag komna medaljsamling borde utgallra en stor del som

inte hade något värde. Kristina skulle då ha bett honom att bevara de värdefullaste mynten och medaljerna. Efter att sedan ha nedsmält allt vad han behagade, skulle han ha burit guld- och silverklumparna till drottningen, som skulle ha låtit honom behålla dem. Men kännare skulle, efter att ha granskat de överblivna medaljerna, ha märkt att de bästa saknades och att Du Fresne måste ha behållit dessa. Men den som i Kungliga Biblioteket vill ta del av drottningens många brev bland Holm-Leijoncronas papper kommer att finna att hon visserligen mer än en gång, t ex 28 april 1651, gav Leijoncrona order att ur Räntekammaren ta ut medaljer av guld och silver, juveler, smycken och guldkedjor, men att detta skedde på hennes uttryckliga befallning och före Trichet Du Fresnes ankomst hit.

Trichet Du Fresne dyker upp ytterligare en gång i anslutning till drottning Kristina. Det var när han förmedlade Giovanni de' Lazaras myntsamling till drottningen, som då bodde i Rom. Han förvärvade också de s.k. Cavinostamparna i Padua enligt en uppgift från Charles Patin. Idag finns dessa stamper i Bibliothéque Nationale i Paris.

Otryckt källa

Brev från Dr Terence Volk, Cambridge, 13 april 1999, rörande Giovanni de' Lazara.

Tryckta källor och litteratur

Adcock, R., Queen Christina. Royal Patroness of the Arts. *Coin News*, June 1991, s. 41ff.

Callmer, C., *Drottning Kristinas samlingar av antik konst*. Stockholm 1954.

Gaebler, H., Die Münzsammlung der Königin Christina von Schweden. *Corolla Numismatica, Numismatic Essays in Honour of Barclay V. Head*. Oxford 1906, s. 368-386.

Granberg, O., Raphaël Trichet Du Fresne och Johan Leijoncrona. *Personhistorisk tidskrift* 1921, s. 183-203.

Hallberg, S. (red. & övers.), *Dagbok under ambassaden i Sverige 1634-35*. Stockholm 1914, s. 108f.

Nathorst-Böös, E. & Wiséhn, I., Numismatiska forskare och myntsamlare i Sverige fram till 1830-talet. *Numismatiska Meddelanden XXXVI*, Uppsala 1987, s. 64f, 66.

Rasmusson, N. L., Mynt- och medaljsamlare inom det svenska kungahuset. *KVHAA Antikvariskt Arkiv* 20, Uppsala 1962.

Sylvan, N., Leijoncrona, Johan. *Svenskt Biografiskt Lexikon*. Band 22, Stockholm 1977-79, s. 459ff.

Sveriges äldsta mynträkenskap

Av Bengt Hemmingsson

Vi har knappt någon kännedom om utmyntningens storlek i Sverige under medeltiden. Vi kan givetvis bilda oss en uppfattning om de relativa skillnaderna i volymer under olika tidsperioder via jämförelser mellan antalet brukade stampar, representationen av olika myntslag i fynden och så vidare. De absoluta talen förblir dock en väl förborgad hemlighet, med ett par undantag. Ett fragment av mynträkenskaperna från Stockholm, hänförligt till åren 1479-81, har bevarats. Däri redogörs för leveranser av silver till myntningen av örtugar, abor (halvörtugar eller fyrapenningar) samt penningar¹.

Därefter får vi göra ett stort kliv bakåt i tiden för att finna skriftliga uppgifter av liknande slag. De äldsta bevarade räkenskaper för svenskt vidkommande finns i ett tyskt arkiv, *Landesarchiv Schleswig-Holstein* i Schloss Gottorf, Schleswig. Det rör sig om en kortfattad redovisning för myntet i Kalmar, daterad den 2/3 1365. Den latinska texten lyder i svensk översättning²:

Johannes van Hoynghen intygar, att han av myntet i Kalmar, som han har i pant av grevarna Henrik och Claus av Holstein och Stormarn, uppburit följande summor: från pingsten (16/5) 1361 till allhelgonadag (1/11 1361), när Becemannus var myntmästare, 1419 mark gammalt mynt; samma år, när Ulf fick myntet, och (1362), när Johannes Kolne var myntmästare, 500 mark gammalt mynt genom Otto Dosenrode på utfärdarens vägnar, emedan denne då var i Tyskland; från pingsten (21/5) 1363 till pingsten (12/5) 1364 513 mark 2 öre i nytt mynt; från pingsten 1364 till Marie födelsedag (8/9) 150 mark 10 öre i nytt mynt; från Marie födelsedag 1364 till första söndagen i fastan (2/3 1365) 121 mark 1 öre i nytt mynt. Om någon skulle kunna visa, att Johannes van Hoynghen uppburit mer än denna summa, är han beredd att avräkna detta från greve Henriks skuld.

Räkenskapen ifråga har varit känd länge av forskningen. Ett utdrag finns tryckt i tredje delen av Sven Lagerbrings *Svea Rikes Historia*, utkommen 1776³. Även A.W. Stiernstedt refererar till den i sin redogörelse för myntet i Kalmar i *Nu-mismatiska meddelanden I*, utkomna 1874⁴.

Trots sin korthet är räkenskapen en viktig källa till kunskap om 1360-talets myntning. Vi kan nämligen ur



Brakteater med bokstaven E, sannolikt präglade i Kalmar före respektive efter den 21/5 1363 (LL XXVIII:1a resp. XXX:1a). Foto författaren.

den utläsa följande:

– Grevarna Henrik och Claus av Holstein och Stormarn, vilka innehade Kalmar slott och stad såsom säkerhet för fordringar, hade vidareföropantat myntet i Kalmar;

– Före pingsten (21/5) 1363 präglades "gammalt" mynt, därefter "nytt" mynt;

– Tre olika myntmästare i Kalmar vid denna tid namnges.

Pantförskrivningen av Kalmar

Pantförskrivningen av myntverket i Kalmar hänger samman med en ekonomisk uppgörelse mellan den svenske kungen Magnus Eriksson och hans son Håkan VI av Norge å ena sidan, samt grevarna Henrik och Claus av Holstein och Stormarn å andra sidan. I ett dokument daterat den 29/6 1361 förband sig nämligen Håkan att gifta sig med greve Henriks syster Elisabet, som han redan trolovat. I det fall giftermålet inte blev av, skulle grevarna erhålla ett skadestånd. Såsom säkerhet för detta pantförskrev Magnus och Håkan Kalmar slott och län jämte myntverket till grevarna och deras arvingar⁵.

Till följd av de märkliga politiska turerna under 1360-talet blev giftermålet aldrig av, utan Håkan äktade i stället som bekant den danske kungen Valdemar Atterdags dotter Margareta. Kalmar förblev i grevarnas besittning, eftersom skadeståndsskyldigheten skulle infrias. De politiska omvälvningarna ledde till att Magnus Erikssons mecklenburgske släkting Albrekt uppsattes på Sveriges tron.

Grevarna Henrik och Claus hade under mellantiden i sin tur pantsatt

myntverket i Kalmar till den lybske borgaren Johan van Hoynghen, som var bosatt i staden och för övrigt avled där den 22/9 1376⁶. Den 2/3 1365 lämnade han redovisning för sin förvaltning av myntet från och med den 16/5 1361.

Följande år träffade hertig Albrekt av Mecklenburg – den nye svenske kungens far – en uppgörelse med Henrik av Holstein vari han förband sig att återlösa Kalmar slott, stad och län för inte mindre än 3 500 lödiga mark silver. Av detta dokument kan vi också utläsa, att greve Henrik vidareföropantat Kalmar till den mecklenburgske riddaren Vicke van Vitzen samt en Didrik Vereggede⁷.

Albrekt fick dock svårigheter att lösa mellanhavandet med greve Henrik. Den 5/2 1367 utfärdar han nämligen ett brev i Kalmar, vari han pantsätter 100 skeppund (13 600 kg) koppar till ett åsatt värde av 350 mark silver i årlig ränta. Kapitalbeloppet skulle slutregleras senast vid midsommar 1370⁸.

Det blev samtidens rikaste svensk, Bo Jonsson (Grip), som slutligen fick träda in och befria hertig Albrekt från hans skuld. År 1375 löste han Kalmar från hertigen för 4 000 lödiga mark silver, varvid han övertog skulden till Vicke van Vitzen⁹.

Vid Bo Jonssons död i augusti 1386 gick de flesta av hans slott och fögderier i enlighet med hans testamente av år 1384 över på ett stormannakollegium i stället för på arvingarna. Pantlånen behållades sedan av testamentsexekutorerna till mars 1388, då de genom den s.k. Dalaborgsöverenskommelsen ställdes till drottning Margaretas förfogande.

Vi vet inte vad som hände med myntet i Kalmar under mellantiden. Sista gången som myntverket uttryckligen anges som föropantat är ju i redovisningen av den 2/3 1365. Myntning av såväl örtugar som brakteater har ju förtgått där under Albrekt av Mecklenburgs regering (1364-89).

Gammalt och nytt mynt

Vi vet att den kaotiska finansiella situationen för kung Magnus Eriksson och hans söner framkallade en ekonomisk kris, som avspeglas i den värsta inflationen i Sverige under

medeltiden. År 1354 avlöstes de tvåsidiga penningarna med tre kronor (lejon av brakteater med en bokstav inom strålring (LL grupp XXVII respektive XXVIII). Silverinnehållet i såväl dessa som de samtida brakteaterna med två motvända kronor (LL grupp XXIX) försämrades snabbt. När de avlystes år 1363 betecknades de såsom praktiskt taget värdelösa¹⁰.

Enligt räkenskaperna från Kalmar infördes ett nytt mynt vid pingsten (21/5) 1363. Myntningsvolymerna för detta var väsentligt lägre än för det gamla myntet. Uppgifterna om ett "nytt" mynt år 1363 får stöd av andra samtida dokument¹¹. Det har, förmodligen med all rätt, antagits att introduktionen av det nya myntet inneburit en rekonstruktion av myntväsendet. Det stöds exempelvis av en uppgift om betalning i "gott" mynt år 1363¹².

Det troliga är, att inflationsmynten avlöstes av slättringsbrakteater med bokstäver, präglade av nära nog rent silver (LL grupp XXX)¹³. Då vi med stor sannolikhet kan säga att bokstaven E av någon anledning har anknytning till Kalmar, eller betecknar myntorten, kan vi hänföra såväl strålrings- som slättringsbrakteater med denna bokstav till stadens myntning under 1350- och 60-talen.

Myntmästare i Kalmar

Den äldsta skriftliga notisen om en Kalmarmyntning är från år 1302, då en myntmästare Ditmar, "*monetarius calmaria*" nämns i en handling¹⁴. I det här behandlade dokumentet förses vi med namnen på inte mindre än ytterligare tre myntmästare i staden. År 1361 var en Becmannus innehavare av ämbetet, för att under samma år efterträdas av en viss Ulf. År 1362 tillträdde Hans (eller Johannes) Kolne, vilken är den ende av de tre som vi har ytterligare uppgifter om.

Hans Kolne återfinns vi nämligen verksamt som myntmästare i Stockholm år 1371, då Bo Jonsson (Grip) tillskriver åldermännen i Brügge angående ett parti obeseglat vax, som de beslagtagit för Kolne. Vaxet hade till denne rättsenligt överlämnats av herr Bo såsom betalning för en skuld, som kung Albrekt och han själv haft till Kolne. Då det i Stockholm ej fanns något sigill, med vilket man brukade besegla vax, ombads åldermännen att frisläppa varupartiet. Några dagar senare tillskrev Hans Kolne, som benämnde sig själv såsom "munter to Stocholmen", åldermännen i Brügge i samma ärende¹⁵.

Senare samma år rekommenderar Bo Jonsson sin "tjänare" Hans Kolne till borgmästare och råd i Reval, i samband med att han ber dem vara Kolne behjälpliga vid införskaffandet av förnödenheter till Viborgs slott¹⁶.

År 1376 nämns i flera olika dokument en borgmästare i Stockholm, Hans Myntare. Vi kan anta att Hans Kolne utfört sina uppdrag åt sin höge beskyddare på ett sådant sätt, att han sedermera belönats med ett mera framstående ämbete. Kolne torde ha efterträtt som myntmästare i Stockholm av en Bernhard (med tillnamnet von Rydeck eller Roderlo), som bland annat omnämns åren 1374 och 1379¹⁷.

Avslutningsvis skall räkenskapens uppgifter om uppburna summor i gammalt och nytt mynt kommenteras. Möjligen har dessa endast utgjort nettovinsten från myntningen; i så fall är givetvis de utmyntade beloppen väsentligt högre. Då något nytt skriftligt källmateriel knappast kommer att påträffas, lär vi aldrig få klarhet i denna fråga.

Noter

¹ "Nyckel Nygemesters rekenskap" tryckt i *Stockholms stads skottebok 1516-1525 samt strödda räkenskaper* (Sthlm 1935) s. 271ff. Skälet till att räkenskapen har bevarats bland stadens handlingar är säkerligen det att den använts vid rannsakingen av myntmästaren Hans Grave, vilken arresterades i slutet av år 1483 anklagad för att ha manipulerat myntens silverhalt.

² DS 7157; här återgiven enligt översättningen i band 8:3, s. 643.

³ S. 557 not 3.

⁴ S. 40f.

⁵ DS 6500.

⁶ J. Liedgren: Johan van Hoyngens och Vicke van Vitzens kapellstiftelser i Kalmar (*Arkivvetenskapliga studier* 3, Lund 1961) s. 102.

⁷ DS 7333; daterat 10/5 1366.

⁸ DS 7498.

⁹ C. G. Styffe: *Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver, I* (Sthlm 1859) s. 63f.

¹⁰ Jfr DS 7108.

¹¹ DS 6833, 6888 och 6897; daterade 29/7, 2/11 resp. 29/11 1363.

¹² Se DS 6892, dat. 13/11 1363, vari redogörs för en betalning om 4 mark penningar "bone monete".

¹³ Jfr Brita Malmers uppfattning, bl.a. framförd i *NNUM* 1985:7, som förlägger präglingen av LL XXX/Thorde-man grupp XVI till 1300-talets början. Malmer synes numera vara ensam om denna åsikt; jfr t.ex. Monica Golabiewski Lannbys bidrag om 1300-talsmyntningen i *NM XL*, 1995, s. 96.

¹⁴ DS 1361.

¹⁵ DS X 28-29 resp. 35; daterade 24/2 och 3/3 1371.

¹⁶ DS X 96, dat. 29/9 1371.

¹⁷ B. Hemmingsson: Myntare och myntmästare i Stockholm under medeltiden (*B. Ahlströms lagerlista* 37, 1971) s. 2.

Förkortningar

DS = *Diplomatarium Suecanum* (Sthlm 1829 ff).

LL = L. O. Lagerqvist: *Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt*. Stockholm 1970. □

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

har en upplaga på 1.400 ex.

Ca 1/10 av dessa når utanför Sveriges gränser – Norden, Europa, USA.

Tidningen kommer ut med 8 nr per år:

första veckan i februari – maj, september – december.

Våra annonspriser är jämförelsevis låga.

För annonsering kontakta Frédéric Elfver, tel 08-660 25 46 (kvällstid och helger).

Prisexempel:	1/1 sida (151 × 214 mm)	1.800:–
	2:a omslagssidan	2.200:–
	4:e omslagssidan	2.500:–
	1/2 sida (151 × 105 mm)	1.000:–
	1/4 sida (72 × 105 mm)	500:–
	1/6 sida (47 × 105 mm)	350:–
	1/12 sida (47 × 50 mm)	175:–

Sista materialdag: Den 1:a i månaden före utgivning.

Heloriginal eller manus och gärna skiss sändes till Frédéric Elfver efter överenskommelse.

Annonsor som ej är förenliga med SNF:s, FIDEM:s och AINP:s etik avböjs.

”Sedel” utgiven av Stockholms teaterkung

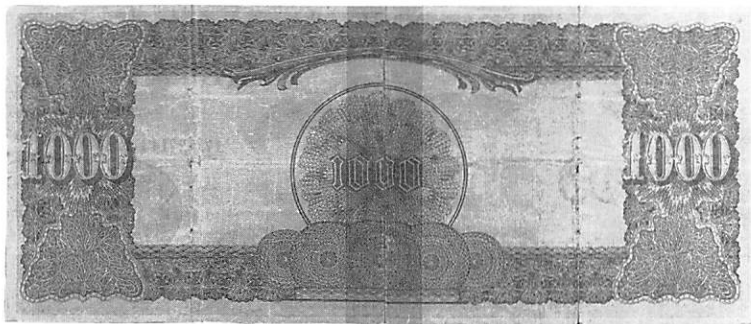
Även i sedlarnas värld finns efemära objekt som kan vara intressanta att stanna upp inför. Så är fallet med en ”sedel” utgiven av ALBERT RANFTS TEATER. Den har ”valören” 1000 och en rikt dekorerad rad. På framsidan finns en stenstod på vilken en örn med utfällda vingar vilar. På stodens sidor finns två eklövskransar innanför vilka finns två identiska framställningar av S:t Erik. På samma sätt som en riktig sedel har denna en nummerserie som är utskrivet två gånger. Enda felet är att numren inte överensstämmer med varandra. Baksidan visar en ram samt ”valören” 1000 på tre ställen. ”Sedeln” färg är lämpligt nog grön. Utseendet anknyter till Förenta Staternas dollarsedlar.

Man kan tänka sig att sedeln använts som s.k. teaterpengar, dvs som rekvisita under en teaterföreställning. Det andra alternativet är att de utdelades till allmänheten som reklam.

Vem var Albert Ranft? Ja, frågan är nog berättigad att ställa idag. Men, för drygt sextio år sedan var han allmänt känd. Albert Ranft (1858-1938) var både skådespelare och teaterledare. Han debuterade som skådespelare i Örebro 1876 men gjorde sig mest känd som mannen som ägde alla teatrar. Ranft ägde Svenska teatern i Stockholm 1898-1925 och Stora teatern i Göteborg 1899-1917 samt ledde i Stockholm bl.a. Djurgårdsteatern 1892-1917, Vasateatern 1895-1928, Södra teatern 1900-1926 och Oscarsteatern 1906-1926 samt Kungliga teatern 1908-1910, vilken han drev på entreprenad. Dessutom företog han omfattande turnéer i landsorten. Som oförvägen organisatör intog Albert Ranft, ”Stockholms teaterkung”, länge en dominerande ställning inom svenskt teaterliv.

Utan tvivel lät han sig berusas av framgången, när han trodde sig stå som säkrast. Det var egendomligt nog ett par smärre scener i Stockholm, Alhambrateatern (1919-1922) och Mosebacketeatern (1920-1922), som närmast bidrog till den prekära ställning, vari Ranft befann sig strax före Svenska teaterns ödesdigra brand 1925. Han måste det året inställa sina betalningar och verksamheten fortsatte under namnet Aktiebolaget Albert Ranfts teatrar till 1926, då även detta företag gick omkull.

IV



En teatersedel från Albert Ranfts teaterimperium. Tidigt 1900-tal.
Foto: Jan Eve Olsson, RAÄ.

Teatersedel i handlarens penninglåda

Teaterpengar är fejkade sedlar och mynt som har använts och fortfarande används på teaterscenen eller inom filmen. Kungl. Myntkabinettet får då och då förfrågningar från teater- och filmarrangörer om de mynt och sedlar man använde vid den tid pjäsen eller filmen handlar om.

Före kopieringsapparaternas tid lät teaterdirektörerna trycka teatersedlar för att lägga upp ett förråd så länge den aktuella pjäsen pågick. Men såväl tryckta teatersedlar som kopior av äkta sedlar kunde lätt hamna i orätta eller oskyldigas händer. Karl Gerhard hade på 1960-talet kopierat tusenkronorssedlar till sin revy, i vilken en scen ingick där han kastade omkring sig sedlar. En sådan sedel råkade hamna bland publiken och det resulterade i en polisanmälan för falsksedelsutprämling...

Långt tidigare, år 1904, kunde man läsa följande notis i Nerikes Allehanda:

En handlande i Vester-Nerike har bland sedlarna i sin penninglåda påträffat en 10-kronesedel, som vid hastigt påseende lätteligen kan tagas för en ordentlig riksbankens tia. Först vid närmare granskning finner man, att sedeln är en teatersedel med påskriften "Osk. Textorius sällsk." Antagligen har sedeln gått genom många händer, innan han hamnat ute i Vester-Nerike. Han har sålunda tyvärr spelat sin roll illusoriskt.

Nämnde Oskar Textorius (1864-1938) var samtida med den härintill nämnde teaterkungens Albert Ranft men något yngre. Han debuterade på Folkteatern i Stockholm år 1887 i ett lustspel, där han hade Anna de Wahl som motspelerska, och fortsatte sin karriär som skådespelare, regissör och instruktör bl.a. vid de teatrar som ägdes av Ranft. Vid sin död var Oskar Textorius chef för Stora Teatern i Göteborg. Men vid 1900-talets början reste han runt i landet med olika teatersällskap. Han hade också ett alldeles eget teatersällskap – "Oskar Textorius sällskap" – vid denna tid, såsom också framgår av den lilla notisen.

MGL

Premielåneanvisning från Riksgäldskontoret

I Kungl. Mynt kabinetts samling finns en blankett på en premielåneanvisning utgiven av Riksgäldskontoret 15 januari 1915. Texten på blanketten är svart och papperet vitt. Nederst finns plats för två namnteckningar. Mitt på blanketten finns utskrivet: ETT HUNDRA KRONOR. Det finns även en text som ger innehavaren en ytterligare intressant upplysning: RIKSGÄLDSKONTORET INLÖSER DEN 15 JANUARI 1916 DENNA ANVISNING MED ETT HUNDRA FEM KRONOR.

Riksgäldskontoret är en statlig myndighet som under Finansdepartementet skall sköta statens upplåning och förvalta statsskulden. Upplåningen sker främst på penning- och obligationsmarknaden (huvudsakligen genom statsobligationer och statsskuldväxlar), men även på privatmarknaden (genom premieobligationer, Riksgäldskonto och Alleman-spar) samt på den internationella kapitalmarknaden (genom obligationer, statsskuldväxlar och banklån).

Under nästan hela 1900-talet har man haft premieobligationslån. Detta är en typ av lån där en del eller hela räntan utbetalas i form av lotterivinst. Man kan säga att en premieobligation är en skuld- eller lottsedel, som utfärdats vid emittering av ett premielån.

I fallet med den här aktuella blanketten är det dock inte fråga om något deltagande i ett lotteri utan snarare bevis på ett lån till staten på 100 kronor som ett år senare skulle återbetalas med 105 kronor. När vi idag köper en premieobligation deltar vi automatiskt i ett lotteri med differentierade vinster. Premieobligationer kan också inlämnas för inlösen hos Riksgäldskontoret, dock mot ett litet avdrag av obligationens ursprungliga värde.

För sedelintresserade är annars Riksgäldskontoret mest känt som utgivare av kreditsedlar. Riksgäldskontoret var liksom Riksbankens Ständers Bank en penningutgivande institution och vid sidan av riksdaler banko cirkulerade en växande mängd riksdaler riksgäldssedlar. År 1818 avskrevs den inhemska statsskulden genom att kredit- och bankosedlar förklarades som oinlösliga.

Genom en lag 1897 upphörde formellt Riksgäldskontorets rätt att utge sedlar, men i praktiken hade den emellertid upphört långt tidigare.

Ian Wiséhn



”Uppkopplade” sedlar år 2005?

Den som följt med diskussionerna på ekonomisidorna i tidningarna den senaste tiden har kanske stött på begrepp som B2B, som uttyds *Business to Business* och står för (data)kontakter mellan affärsföretag. Man har på senare tid talat om M2M, som står för *Machine to Machine*, där man talar om sådana finesser som intelligenta kök och kylskåp som själva beställer hem mer filmjolk eller blodpudding.

Vidareutvecklingar av detta pågår ständigt med fascinerande möjligheter – andra kanske tycker att det snarast låter oroväckande. I ett rundbrev från datakonsulten Pär Ström hittade jag några rader om en ny teknologi som kan tänkas appliceras på sedlar. Med hans tillstånd citerar vi:

”Prylar som snackar” är kanske IT-sektorns mest spännande utvecklingsområde idag. Internetuppkoppling av saker, alltså. Även om det börjar med stora saker, som bilar, tvättmaskiner och elmätare, kommer allt mindre och enklare saker med tiden att kopplas upp.

En nyckelteknologi inom uppkoppling av små och billiga föremål är RFID (Radio Frequency Identification). Det handlar i sin enklaste form om passiva kretsar som inte behöver någon energikälla, inte ens batteri. De hämtar i stället sin energi från radiovågorna som sänds ut av en RFID-läsare vid avläsning (det heter ”läsare”, men det går också att skriva ny information till en RFID-krets). Avläsning och skrivning sker trådlöst, där räckvidden varierar kraftigt (från några centimeter till tiotals mil).

RFID-kretsar kan vara extremt små. Nyligen presenterade Hitachi världens minsta RFID-krets – den mäter 0,4 x 0,4 mm och är 0,06 mm tjock (ungefär lika tjock som ett mänskligt hårstrå). Kretsen

kallas *Meu* och har ett 128 bitars ROM-minne. När den ansluts till en liten antenn (som kan produceras direkt på papper i en vanlig tryckpress) kan den läsas av på upp till 30 cm avstånd. Hitachi överväger att längre fram även utveckla en version av *Meu* med skrivbart minne.

Tjockleken 0,06 mm hos *Meu* ska jämföras med tjockleken hos en sedel, som är ca 0,1 mm. Alltså skulle sedlar, och andra papper såsom juridiskt bindande dokument, kunna ha en *Meu*-krets inne i sig. Den kod som ett sådant papper sänder ut skulle vara krypterad med en så kallad privat nyckel. En annan användare med tillgång till den tillhörande så kallade offentliga nyckeln skulle kunna avkoda koden och därmed säkerställa att dokumentet är äkta.

Med ”smarta” sedlar skulle myndigheterna få helt nya möjligheter att följa pengars väg genom samhället, vilket skulle försvåra pengatvätt och annan kriminell verksamhet. Banker och butiker skulle då lämpligen ha RFID-läsare som automatiskt läser av sedlarnas ID-nummer när de används som betalningsmedel (på köpet skulle man få automatisk avkänning av betald belopp och automatisk sammanräkning i realtid av hur mycket kontanter som finns i kassan). Vidare skulle enskilda sedlar som exempelvis blivit byte vid ett rån kunna spärras, och därmed bli värdelösa.

Den europeiska centralbanken driver ett projekt som syftar till att undersöka möjligheterna att förse Euro-sedlarna med inbyggt chip från år 2005.

Ovanstående stycke har författats av Pär Ström, Atomer och bitar, www.atomerochbitar.se och vi tackar för tillåtelsen att citera honom.

Man kan gå vidare och läsa mycket om intressanta tekniska nyheter, tex via den europeiska centralbanken (www.ecb.int). Där kan man finna diskussioner om hur man skall lösa problemet att läsa sedlar som blivit infärgade vid stölder.

HN

Amerikansk fotografisk medalj från presidentvalet 1868

I Förenta staterna har alla presidentkampanjer – allt sedan George Washingtons tid – åtföljts av mängder med valpropaganda i form av föremål förknippade med de olika politiska partierna. Främst handlar det om knappar, flaggor, klistermärken, affischer, vimplar, hattar, snusdosor, medaljer, kortlekar, nålmärken m.m. Det finns knappast något annat land som har så mycket blandat valmaterial som går tillbaka ända till slutet av 1700-talet. Ett sådant föremål är en medalj med två infogade fotografier, som det republikanska partiet utgav i samband med 1868 års val. Medaljen propagerar för segraren vid Gettysburg och presidentkandidaten Ulysses S. Grant och dennes vicepresidentkandidat Schuyler Colfax. General Grant har gått till historien genom att hans militära ledarskap vann inbördeskriget mot sydstaterna 1861-68.

En snabb återblick på de tidigare presidenterna säger oss att Abraham Lincoln hade varit president under hela kriget och ända fram till den 14 april 1865, dvs dagen då han mördades. Republikanen Lincoln ersattes av vicepresidenten Andrew Johnson. Dennes presidenttid var mycket problemfylld och det stod tidigt klart att han inte skulle få väljarnas förtroende i ett riktigt val. I stället lyckades republikanerna övertala general Grant (som egentligen var demokrat!) att ställa upp som presidentkandidat. Det var helt givet att krigshjälten Grant skulle vinna valet. Han lyckades också bli omvald 1872. President Grant var emellertid inte någon framgångsrik president och skandalerna blev många. Själv var han inte heller helt nöjd över sin upphöjda ställning. I sina memoarer (som av många anses vara den bästa minnesskildringen av inbördeskriget) skrev han: *It was my fortune, or misfortune, to be called to the office of Chief Executive without any previous political training... I did not want the Presidency, and I have never quite forgiven myself for resigning the command of the army to accept it... War and politics are so different.*

Medaljen från 1868 har ett mycket speciellt utseende. Åtsidan visar ett tämligen enkelt profilporträtt av Grant iförd generalsuniform. Omskriften lyder: U. S. GRANT FOR PRESIDENT 1868. Frånsidans yta



Fotografisk medalj till den amerikanska valkampanjen 1868 – ett annorlunda sätt att propagera för en presidentkandidat. Avbildade på fotografierna är U S Grant och Schuyler Colfax.

Foto: Jan Eve Olsson, RAÄ. Skala 1:1.

är uppbruten av två runda hål, omgivna av en enkel tandad ram, innanför vilka finns två fotografier på plåt. Dessa visar enligt texten på bilderna: GEN. U. S. GRANT och SCHUYLER COLFAX. Under fotografierna finns texten: FOR PRESIDENT / VICE PRES. Ovanför bilderna finns en örn med utspända vingar. Under bilderna finns förutom texten en amerikansk vapensköld, ett språkband, kanoner, kanonkulor och korslagda fanor. Medaljen är utförd i tunn pressad förgyllt vitmetall i två delar. Inuti ligger en pappskiva som håller plåten med fotografierna på plats. Medaljen mäter 33 mm i diameter. Konstnären bakom medaljen är tyvärr okänd.

IW

Litteratur

Grant, U. S., *Personal Memoirs of U.S. Grant*. Vol. I-II, New York 1885-86.

Kunhardt, P. m.fl., *The American President*. New York 1999.

Melder, K., *Hail to the Candidate. Presidential Campaigns from Banners to Broadcasts*. Washington & London 1992.

Mieczkowski, Y., *The Routledge Historical Atlas of Presidential Elections*. New York 2001.

Ny medalj

Christiane Logie

Som den uppmärksamme läsaren av SNT säkert erinrar sig rapporterade Eva Wiséhn i novembernumret (2001:7, s. 176) från ICOMON-mötet i Barcelona i juli 2001.

För den medaljintresserade kan vi också nämna att vid en elegant avskedsmiddag på restaurangen Marina Moncho i Barcelonas lyxigare hamnvarter överlämnades en medalj till Christiane Logie. ICOMON som är en sammanslutning av mynt- och bankmuseer världen över ingår som en underavdelning till ICOM (International Committee of Museums) och startades vid ett möte i Stavanger 1997. Sedan dess har ICOMON hållit årliga möten på olika ställen i världen, och mötena har blivit alltmer välorganiserade och välbesökta. En av initiativtagarna till bildandet av ICOMON och en drivande kraft har varit Christiane Logie, Belgien. Hon lämnade med mötet i Barcelona sina uppgifter för att i framtiden ägna sig åt The Blue Shield (se nedan). För att tacka och visa sin uppskattning hade ICOMON låtit framställa denna medalj.

Medaljens åtsida visar Christiane Logie i högervänd profil framför en hög böcker med en medalj i handen. Frånsidan slät med två rader text på latin samt i mitten en rund fördjupning med ett brev omgivet av årtal 20-01. Den latinska texten lyder (inre cirkeln): AMICI GRATULANTUR CHRISTIANAE LOGIE [vänerna gratulerar Christiane Logie], (yttre cirkeln): CAERULEO SCÛTO NOSTRA TUM HEREDIA TUTA [Under 'The Blue Shield' är vårt kulturarv tryggt]. På randen i mycket liten, nästan romboid, instämpling:

Strandbergs Mynt

&

Aktiesamlaren AB

köper och säljer

Mynt, sedlar, ordnar, medaljer, aktiebrev
äldre handlingar m.m.
charta sigillata, fornsaker m.m.

Se vår hemsida

www.aktiesamlaren-bj.b.se

Arsenalsgatan 8C, Box 7377, 103 91 Stockholm
Tel: 08-611 01 10, Fax: 08-611 32 95



Medalj över Christiane Logie av Marit Hertzdahl-Hartman, 2001.
Frånsidan förminskad. Brons.
Foto: Jan Eve Olsson. KMK inv.nr 103 114.

mh med ett litet hjärta över bokstaven m). Medaljen har gjutits i brons, mäter 95 mm i diameter och väger 256 g.

Fram till december 2001 hade den tillverkats i flera omgångar i sammanlagt 45 exemplar. Konstnären heter Marit Hertzdahl-Hartman. Jag citerar ur ett brev från min kollega Raf Van Laere, som har varit en av initiativtagarna till medaljen:

"Hon (konstnären) är holländska

men bor med sin make nära Maas-tricht, i Riemst, en liten by i (landskapet) Limburg i Belgien. Marit Hartman är född 1938. Hon har utbildat sig till juvelerare och skulptör. Hon deltar regelbundet i FIDEMs (Internationella medaljfederationen) kongresser. Hennes produktion är inte stor, men hon gör bra och ibland lysande medaljer med moderna/samtidiga motiv. Arnold Nieuwendam publicerade en liten artikel i De Beelde-

naar 1997, nr 6, ss. 550-2, med en (inte helt fullständig) förteckning över hennes arbeten. Hon arbetar mest i brons men har också gjort medaljer i marmor, aluminium och silver."

"The Blue Shield", som medaljtexten anspelar på, förklarades i Eva Wiséhns artikel: "ett internationellt samarbete för skydd av arkiv, bibliotek, museer och historiska monument i katastrof- och krigszoner".

Harald Nilsson



ICOMONs generalsekreterare Albert Scheffers överlämnar medaljen till Christiane Logie vid ICOMONs avslutningsmiddag i Barcelona 2001.
Foto: Eleni Zapiti, Nicosia.

Rätta svar på frågesporten i SNT 1 • 2002

Fråga	Svar
1.	X
2.	X
3.	1
4.	X
5.	2
6.	2
7.	X
8.	2
9.	1
10.	1
11.	1
12.	X



Nytt om böcker – recensioner

Nulla dies sine linea. Festskrift till Ian Wiséhn. Numismatiska Meddelanden XLI. Uppsala 2001. 256 ill. sidor, inb. med skyddsomslag. ISBN 91-85204-20-X. ISSN 0078-2734. Boken kan beställas från Svenska Numismatiska Föreningen och kostar 200 SEK. Om boken önskas hemskickad tillkommer 40 SEK. Adress, telefonnummer, e-post mm framgår av denna tidskrifts tredje sida.

SÅ HAR DÅ SNF efter sex års uppehåll fortsatt den långa sviten av Numismatiska Meddelanden. Den nu aktuella publikationen är en festskrift till Ian Wiséhn på hans 50-årsdag den 11 september 2001. Jubilarer erhöj festskriften på högtidsgälden i samband med en mottagning på Kungl. Myntkabinetet. Ian Wiséhn, museidirektör för Kungl. Myntkabinetet sedan år 1999, styrelsemedlem i SNF, rådgivare vid Avesta Myntmuseum för de numismatiska samlingarna, ansvarig utgivare för denna tidskrift mm, är själv en av de mest aktiva skribenterna inom vårt fackområde. Därav titeln på festskriften *Nulla dies sine linea*, vilket är latin och betyder: ingen dag utan en linje (rad). Och många rader har det blivit under årens lopp. Sist i festskriften har nämligen Monica Golabiewski Lannby och hustrun Eva Wiséhn sammanställt jubilarrens 680 artiklar, notiser, böcker mm samt imponerande 58 recensioner i kapitlet: *Ian Wiséhn, bibliografi 1975-2001*.

Nulla dies sine linea. Festskrift till Ian Wiséhn inleds med *Tabula gratulatoria*, omfattande inte mindre än 243 enskilda jämte 45 gratulerande företag, föreningar och motsvarande. Under Harald Nilssons redaktörskap har 28 författare bidragit med bokens 26 uppsatser eller kapitel om man så vill. Ett är skrivet på danska, två på norska och de övriga på svenska. Alla artiklar är försedda med en sammanfattning på engelska. Det hela inleds av ett förord – vilket traditionen påbjuder – författat av Torbjörn Sundquist, ordförande i SNF. Därefter följer författarna i bokstavsordning, vilka utgörs av både yrkeskolleger från en rad länder och amatör-numismatiker.

Tom C Berghoth har bidragit med artikeln *Ett briljanterat ordenstecken*. Det är Kungl. Carl XIII:s Orden som avhandlas på tio sidor. Man förväns av de närmare tvåhundra briljanterna, som det relativt lilla ordenstecknet var besatt med, samt dess värdering vid en bouppstickningen efter Carl XIII år 1818: 2 400 riksdaler.

Ulrika Bornestaf fäster vår uppmärksamhet på att unionskonung Oscar II avbildades i svensk amiralsuniform på de norska sedlarna i uppsatsen med den fyndiga rubriken *Övergångsbesvär och vik-*

ten av att vara rätt klädd, Norges inträde i Skandinaviska myntunionen och Oskar den II:s amiralsuniform. Fadäsen orsakade mycket rabalder på sin tid. Författarinnan drar även en del intressanta paralleller mellan dagens europeiska ekonomiska och monetära union och den Skandinaviska myntunionen under Oscar II:s tid.

Frédéric Elfver bidrar med ett kapitel under rubriken *Ett nygamalt myntfynd från trakten kring Duveholm i Södermanland – En studie kring Hävernäck 405*. Elfver skriver att syftet med artikeln "är att uppmärksamma ett nygamalt myntfynd från Södermanland samt en liten grupp mynt slagna i Köln, Tyskland, mot slutet av 1000-talet".

Monica Golabiewski Lannby behandlar i *Medeltida mynt i Bollnäs gamla kyrka – skatten i skrinet* ett skattfynd med mer än 3 000 medeltida silvermynt, en dukat samt en silverring. Genom ett brev från Karl XI till landshövding och generalmajor Frölich vet vi att skatten påträffades den 10 juni 1696 i ett stenaltare i Bollnäs gamla kyrka. Golabiewski Lannby redovisar också, genom ett citat, att "bemelte körkia" skulle erhalla 100 daler silvermynt för fyndmynten.

Inger Hammarbergs bidrag *Tidiga kristna motiv på bysantinska mynt* beskriver och avbildar fem bysantinska solidi präglade kring år 700. Guldmynten förvaras i Kungl. Myntkabinetet.

Ragnar Hedlund beskriver i *Tankar kring en samling antika mynt från Strängnäs* hur Strängnäs Stifts- och Läroverksbiblioteks myntsamling grundades och förökades under 1800-talet och på grund av bland annat bristande säkerhet förskingrades på 1900-talet fram till att samlingen överfördes till Kungl. Myntkabinetet år 1999. Den antika delen, som dock verkar ha klarat sig mer eller mindre intakt, består i dag av 1 280 mynt. Författaren resonerar också på ett mycket intressant sätt om "Mynt och samlingar – ett historiskt perspektiv" samt "Mynt och museer – ett nutida perspektiv".

Björn-Otto Hesse – känd bibliofil inom det numismatiska området – har bidragit med *Några mer eller mindre kända varianter av äldre svensk numismatisk litteratur*. Här redovisas tre varianter av Dijkmans "Observationer", tryckt år 1686. Vidare får läsaren kännedom om varierande upplagor / tryckningar av bland annat följande numismatiska verk: Keders "Catalogus Nummorum Sueo-Gothicorum ... in Museo Graingeriano", tryckt år 1728, "Förslag till värt Mynts och Måls indelning" av Emanuel Swedenborg år 1719 med flera.

Kjell Holmberg hävdar i sin uppsats *Karl Knutssons penningar från Söderköping*, att även penningar (brakteater av Malmer typ KR S YII, dvs krönt S, yngre typ II) har slagits av Karl Knutsson Bon-



de i Söderköping. Han skriver att "Karl Knutsson Bonde påbjuder myntning i Söderköping 1453, och det finns sällsynta örtugar bevarade som visar att en sådan myntning ägt rum." Författaren menar också att det finns "stilmässiga likheter mellan örtug LL 4a och penningen KR S YII".

Håkon Ingvaldsen uppsats *Radioaktivitet, professor Gleditsch og en medaljesamling* handlar om en samling medaljer som år 1994 donerades av professor Ellen Gleditsch till Universitetets myntkabinett i Oslo. Professor Gleditsch var kollega med den legendariska Marie Curie i Paris i början av 1900-talet. Ingvaldsen ger en fyllig bild av vetenskapsvinnan Gleditsch samt beskriver de 23 medaljerna i donationen.

Kenneth Jonsson behandlar på tre sidor jämte litteraturförteckning *Ett gotländskt fynd med dirheme i Numismatiska Forskningsgruppens samlingar*. Som de flesta vet är Gotland det landskap i vilket man påträffat flest fynd. Professor Jonsson säger att 163 600 mynt har hittats där. Man får förmoda att det i själva verket är betydligt fler, ty Jonssons uppgifter baserar sig på antal registrerade mynt i NFG:s databaser.

Richard Kjellgrens uppsats tar också upp myntfynd men från flera åar, dock ej Gotland, ty titeln är nämligen *Öckerö socken i Bohuslän – Myntfynd och levande offertradition*. Kjellgren har gjort en spännande och till synes självklar reflektion: de flesta och största skatterna har nedlagts under de mest intensiva sillerioderna i socknens historia! Största fynd hittills är enligt Kjellgren: Hönö, Västergård – fynd från år 1911 – SHM-KMK 14 467 med totalt 7 263 registre-

rade mynt, homogent bestående av kopparmynt inklusive plåtmynt.

Ingvar Körberg har skrivit en intressant artikel om *Samarbetet mellan Kungl. Myntkabinettet och sparbankerna*. Upprinnelsen var att sparbankerna under 1980-talet hade börjat fundera på hur man skulle kunna dokumentera sin historia. Efter vissa sonderingar fann Kungl. Myntkabinettet och sparbankerna varandra och, som man brukar säga, tyckte uppstod. Så småningom bar äktenskapet frukt. Kungl. Myntkabinettet – Sveriges ekonomiska museum föddes, förlåt invigdes, år 1997 efter många års planerande, byggande mm. Och visst, det fanns och finns fler faddrar till allas vårt skötebarn.

Lars O. Lagerqvist skriver ånyo om Nobel-medaljer i *Rysk prismedalj med Ludvig Nobels porträtt och dess gravör*. Lagerqvist utkom nämligen under förra året med boken Nobel Medals lagom till Nobelprisens 100-årsjubileum. I denna uppsats görs en mindre bildkorrigering men framför allt kompletteras uppgifterna kring prismedaljen i guld från 1896 med Ludvig Nobels porträtt. Enligt Lagerqvist finns det alltså "ett Nobelpris som är äldre än de som i år firar 100-årsminnet av den första utdelningen".

Lennart Lind har författat ett stycke med titeln *Clodius Macer och hans myntning*. Här publiceras för första gången ett foto på ett mynt som tidigare bara var känt genom en teckning. Myntet förvaras i dag i Kungl. Myntkabinettet.

Elsa Lindberger har bidragit med *En dam för sin hatt, betraktelse över en isländsk sedel*. På en isländsk 5 000-kronussedel finns nämligen "en rundhyllt, vänligt leende dam" avbildad, vilken Lindberger beskriver närmare i sin uppsats.

Brita Malmer hyllar jubilarer och efterträdare med artikeln *En tunn råg, om Kungl. Myntkabinettets äldre utställningar*. I denna ger Malmer bakgrunden till framförallt utställningen hon själv varit med och skapat, "Världens mynt". Hon belyser också skillnaderna mellan dåtidens utställningsideal med årtalsmynt i långa rader och pedagogiska texter och nutidens moderna, specialdesignade utställningar, utan dagsljus, allt för få besökarens fokus på de utställda objekten, myntet, medaljen e.dyl. Det finns förmodligen lika många åsikter om utställningar som det finns åskådare.

Ulf Nordlind har bidragit med en i recensentens tycke mycket intressant artikel om *Harald Waldemar Selling 1841-1920. Skandinavians förste mynthandlare*. Många är de som upptäckt hur sällsynta denne mynthandlars lagerlistor är. Lika många har förundrats av de i listorna många rara mynten som salufördes till i dag väldigt låga priser, exempelvis 8 daler plåtmynt för 150 kronor! I artikeln beskrivs Sellings kringflackande i Sverige och hans tills nu helt okända liv och leverne i Amerika, dit han utvandrade under år 1886. Det är spännande att läsa om Nordlinds detektivarbetet för att få fram de erforderliga uppgifterna till den här publicerade artikeln.

Kolbjørn Skaare är författare till upp-

satsen *C. A. Holmboe og B. E. Hildebrand*. Här beskrivs relationen mellan normannen C A Holmboe, professor i orientalska språk och föreståndare vid Universitetets Myntkabinett i Oslo, och svensken B E Hildebrand vid Kungl. Myntkabinettet i Stockholm. Skaare ger läsaren insyn i den tidens museala värld, i vilken myntbyten och handel med fyndmynt mellan museerna var praxis. Likheter finns med dagens privatsamlare!

Tatyana Smekalova och Jørgen Steen Jensen har i en omfattande uppsats med rubriken *Jacob Reichel i Skt. Petersborg – en skitse af en matador blandt møntsamlerne* beskrivit en verklig storsamlare. Författarna berättar ingående om den polsk-ryske medaljören Reichel (1778-1856) och hur hans omfattande samling, tillsammans flera tiotusentals mynt och medaljer, till sist hamnade i det berömda Eremitaget i Sankt Petersburg. Denne storsamlare mynt och medaljer utgör i dag stammen i museets samlingar!

Torbjörn Sundquist har förutom förordet skrivit *De Monetis et Mensuris Sacrae Scripturae – Mynt och mått i den Helighe Schrifft*. Författaren behandlar det tidigaste, på svenska, tryckta numismatiska arbetet. Boken, som utkom i svensk översättning år 1588, var ursprungligen tryckt i Helmstedt i Tyskland år 1581. Sundquist berättar om författaren Bünting och om svensken som översatte originalet samt naturligtvis även om bokens innehåll.

Tuukka Talvio hakar på tråden och bidrar även han med ett personporträtt: *J. F. Wallenius och hans numophylacium*. Talvio tecknar således porträttet av professorn i vätalighet vid Åbo universitet J F Wallenius (1765-1836). Hans skriver bland annat att "det var under hans prefektur som Åbo universitets mynt- och medaljkabinett (som han brukade kalla *numophylacium*) år 1811 blev en särskild institution med eget anslag. Denna institution blev grundstenen inte endast för Finlands nationalmuseums myntkabinett utan för hela museet."

Björn Tarras-Wahlberg berättar om den ganska okänd samling mynt och medaljer i *Timmermansordens mynt- och medaljsamling – en pånyttfödd pärla bland de små kabinetterna*. Han talar bland annat om kabinettets tillkomst år 1888 och nämner några av de mest spektakulära numismatiska föremålen i samlingarna, till exempel "världens äldsta banksedel, 25 daler silvermynt utgiven av Stockholms Banco 1666".

Göran Wahlquist tar sig an en mer modern del av den svenska numismatiken under rubriken *Guldfemman – ett led i kampen mot sedlarna eller kanske bara nonsens*. Författaren ger en mycket fyllig bakgrund till den första guldfemmans tillkomst år 1881. I uppsatsen avbildas dessutom skisser utförda av Lea Ahlborn som förslag till en påtänkt guldfemman. Han behandlar också 1900-talets femmor präglade bland annat i silver och utgivna både som reguljära mynt och som så kallade jubileumsmynt. En diger käll- och litteraturförteckning mm avslutar uppsatsen.

Ulla Westermark och Gerhard Miksche skriver på knappt två sidor jämte en sida med avbildningar om *En överprägling från Kroton*. Författarna behandlar en tidigare okänd överprägling av Kroton, stater (AR) ca 470-460 f.Kr. på en didrachm från Gela ca 480 f.Kr.

Eva Wiséhn behandlar ett ämne i numismatikens periferi i kapitlet med den fyndiga titeln *Det bästa hos hunden är människan*. I stycket på fjorton sidor berättar hon bland mycket annat om hundskattens införande samt avbildar och beskriver hundskattmärken. Dessa brukades i ett flertal städer både inom och utanför Sverige. De kan vara mycket dekorativa och lämpar sig väl för att samla på.

Marie-Astrid Voisin berättar om den franske medaljören Ovide Yencesse (1869-1947) i festskriftens sista kapitel, *Mjukhetens och ömhetens mästare*. Voisin skriver bland annat att "Porträtten av lantliga människor var och är fortfarande de mest kända. Yencesse tycker om att återvända till födelseorten [Dijon, rec. anm.] och från byn avbildar han enkla människor, som är präglade med starka och tydliga karaktärsdrag."

Nulla dies sine linea. Festskrift till *Ian Wiséhn*, rekommenderas varmt till alla numismatiskt intresserade. En självklar styrka med en festskrift är just alla författare. Ju fler kockar desto bättre soppa, för att travestera ett känt talesätt. I en sådan bok kan nämligen alla och envar hitta något intressant, det spelar ingen roll om man roas av antika mynt, sedlar, medaljer, medeltidsmynt, numismatisk litteratur, personhistoria eller rent av hundskattmärken; alla ingredienser finns i denna vällagade anrättning. Mätt och belåten skänker jag en tacksamhetens tanke till herrar storsamlare Gunnar Ekström och Sven Svensson, vilkas stiftelser för numismatik har bidragit till bokens tillkomst.

Jan-Olof Björk
i januari 2002

Utställning

På väg till Padua???

I den gamla fina staden Padua (mellan Venedig och Bologna) med ett av Europas äldsta universitet och en välbevarad anatomisk teater visas sedan i december en utställning "Alle Radici dell'Euro", ung. Vid Eurons rötter. Utställningen står till början av april. Kungl. Myntkabinettet bidrar med två Palmstruchsedlar till denna utställning, som visar en rad sällsynta dyrgripur från Europas myntkabinett. En enastående vacker katalog (på italienska) har producerats med artiklar av framstående experter på olika epokers mynt. HN

Esaias Tegnér och numismatiken – citat från Tegnérers skrifter

Esaias Tegnér (1782-1846) var prästsonen från Värmland som gjorde en mycket snabb akademisk karriär. Han inskrevs vid Lunds universitet 1799, och 1802 avlade han fil. kand-examen och promoverades till magister som primus. Han erhöll 1803 en docentur i estetik. År 1812 blev han professor i grekiska. Samma år prästvigdes Tegnér och erhöll som prebende Stävie och Lackalänga pastorat utanför Lund och 1823 det bättre pastoratet Reslöv. Han blev 1824 utnämnd till biskop i Växjö, dit han flyttade 1826.

Som ämbetsman var han duglig men såg själv dikandet som sin främsta livsuppgift. Med sin idealism, hjälte dyrkan och göticism har han kallats romantiker. Numera betraktas han emellertid i lika hög grad som en senfödd gustavian och klassicist. Mest känd blev han för verseposet *Frithiofs saga* (1820-25).

Det är väl egentligen ingen som tänker på Tegnér i numismatiska sammanhang, men när man läser hans *Brev* som utgivits av Nils Palmberg i elva delar (1953-76) står det klart, att här är en man med kunskaper om mynt, sedlar och medaljer. Här citeras nu ett antal av Tegnérers texter som rör pengar och medaljer.

Till Elof Tegnér på dennes bröllopsdag 1810:
Hjertat förr så rikt blir, ack! Fattigt såsom Svenska Banken.
Tegnérers skrifter. Andra delen s. 41.

Till G. Myhrman:
Dessutom väntar mig Anna, och i hennes betänghet vill jag för alla världens medaljer ej manquera henne.
Lund d. 12 December 1811.
Tegnérers skrifter. Andra delen s. 407.

Till C. A. Agardh:
Hvad realisationen angår en annan gång. Anmärkes till en början att ingen menniska tänkt använda Bankens behållna rentevinst sedan utvevlingen börjats, men endast till dess fonden är 5/8 i silfver. Skulle sedermera silfverinköp behöfvas så anlitas, ej rentevinsten, men Grundfonden 4 Millioner, hvilken då svarar emot en Actieägare i andra Banker som alltid äro privata, och Staten endast Actieägare. Det är i sådana ingen sällsynthet att Actieägare begagna sin Credit för att stärka metalliska fonden, hvarvid man en gång förlorar och en annan [vinner].
Stockholm d. 31 juli 1829.
Tegnérers skrifter s. 489.

Till F. M. Franzén:
Agardh är först och främst ett vida större vetenskapligt namn, näst Berzelii det största i Norden, och som går som gullmynt öfver hela den bildade världen.
Vexjö d. 10 januari 1830.
Tegnérers skrifter s. 506.

Till C. A. Agardh:
Jag fruktar att du derigenom ger saken en publicitet som den annars hvarken fått el. förtjenat; ty ditt namn går och gäller öfverallt som godt mynt, men Recensentens Assignater ha ingen kurs.
Östrabo d. 9 Maj 1831.
Tegnérers skrifter s. 223.

Till C. I. Heurlin:
Kungens vägran att afgöra frågan om Myntenheten har i landsorterna gjort en obehaglig sensation. Det förräder en animositet som väl ingen kan förtänka Hans Majestät betraktad som privat person, och öfven om den yttras i umgänget. Men då Svea Kungen sitter med spiran i hand och talar till sina samlade Ständer borde han vara en helt annan, en offentlig person, upphöjd öfver dagens smågnabb som borde obemärkt få sorla vid hans fötter.
Östrabo d. 19 mars 1835.
Tegnérers skrifter s. 525.

Till J. F. af Lundblad:
Beräkningen uppgöres säkrast i Hamburger Banco, eller Preussiskt Courant; ty för våra

sedellappar är numera ingen beräkning möjlig.
Östrabo d. 7 Dec. 1832.
Tegnérers skrifter, sjunde delen, s. 317.

Till H. Rappe:
Som dit bref förmodligen var det första, äminstone till Morfar, så skickar jag dig här en skådepenning.
Östrabo d. 13 Nov. 1843.
Tegnérers skrifter, nionde delen, s. 568.

Till C. P. Hagberg:
Låt G. Myhrman skicka mig jettonen öfv. Ahlströmer. Jag har lofvat den åt ett af barnen.
Lund d. 30 December 1824,
Tegnérers skrifter, fjärde delen, s. 498.

Tal i Jönköpings skola 1836:
Den verldsbeherrskande Roma, ännu i dag minnets enkedrottnig, hade då också sin geniüs. I finnen honom stundom på skådepenningar, en stolt och allvarsam yngling, med offerskålen eller ymnighetshornet i hand.
Tegnérers skrifter, åttonde delen, s. 64.

Till B. von Beskow:
Jag ber dig, Beskow, exponera icke dig och mig ensamma. Vi ha ju många andra utvägar att bli löjliga. Hvad gör det om skådepenningarna gå förlorade, jag menar pregeln? Vi ha ju ändå silfret kvar som är det dyraste. Ja, de kunna ju ändå i en särskild sammankomst utdelas till Ledamöterna såsom bevis på att vi velat men ej kunnat...
Östrabo d. 6 mars 1836.
Tegnérers skrifter, åttonde delen, s. 389.

I hvalfven ligger der guld nog, allt har icke gått åt till Bankofullmäktige ensamt. Säg, hvad gagnar det dock vårt folk som magrar i rikedom? Hvalfvet är fullt af guld – så godt det fylldes af äggskal.
Tegnérers skrifter, nionde delen, s. 150.

Mången Riksdaler förgömd hittills på botten af kistan klingade då i fat.
Tegnérers skrifter, nionde delen, s. 155.

Till C. F. af Wingård:
Jag borde långt före detta ha skrivvit, äminstone då den lilla insamlingen ingick till Medaljen.
Östrabo d. 11 Sept. 1843.
Tegnérers skrifter, nionde delen, s. 552.

Till A. C. Kullberg:
Du träffar alltid Landsh. Rosenstein eller någon annan af Akademiens Ledamöter och får af dem veta hvilka stycken – rimmade neml. Som komma att inlösas af den poetiska Banken, och hvilka andra åter, som futtiga Assignater förkastas och ogillas.
Lund d. 14 Nov. 1805.
Tegnérers skrifter. I.

Till P. H. Ling:
Helt annat än bifall af de få bättre i landet och ett namn i efterverlden; och det önska vi oss säkert bägge, men det är icke pöbeln, som utdelar poletterna dertill.
Östrabo d. 25 Jan. 1837.
Tegnérers skrifter, åttonde delen, s. 440.

Till B. von Beskow:
Tack för slanten, som är ovanligt väl arbetad.
Östrabo d. 29 Dec. 1837.
Tegnérers skrifter, åttonde delen, s. 718.

Bl. a. försålde B. [Bernhard von Beskow] sina som ledamot af Sv. Akademien och Vitterhetsakademien under en följd af år samlade silfverjettoner för att bispringa de nödlidande.
Tegnérers skrifter, åttonde delen, s. 718.

Brev till W:
Uti vår svenska fattigdom, i våra Riksgäldsbundna länder, På mat och ära lika tom.
Tegnérers skrifter. I.

Till G. Rosén:
Hvad ändteligen belöningen angår, så får jag äran tillkännage, att i fall medaljens pregling skulle medföra för mycket besvär och tidsutdrägt, jag är nöjd att emotta det utsatta priset antingen i Dukater eller motsvarande pappersmynt.
Lund d. 28 Oktober 1804.
Tegnérers skrifter. I.

Till C. P. Hagberg:
Om all penningjemmer och elände är ej värdt att tala. Disconten tar ej sina egna sedlar.
Lund d. 6 November 1817.
Tegnérers skrifter, tredje delen, s. 320.

Till M. von Schwerin, född Törngren:
Boktryckaren Göschen i Berlin utsatte för några år sen en belöning af en Dukat för hvarje tryckfel som kunde upptäckas i hans Edition af Homerus; men Becker hade gerna kunnat utsätta en af 26 Dukater för hvarje gnista af Genie, som kunde upptäckas i hans Poemer, utan äfventyr att bli fattig derpå.
Lund d. 10 januari 1821.
Tegnérers skrifter, tredje delen, s. 439.

Tal hållet på Kongl. Carolinska Lärosalen i Lund, vid Jubelfesten 1817:
Den var som var ett pappersmynt, hvars värde är förloradt, när förtroendet dertill upphör.
Tegnérers skrifter, tredje delen, s. 144.

Tal hållet på Vexjö Gymnasium, efter slutad examen d. 17 juni 1825:
Den kunskapen är en rikedom som ingen afkastning ger hvarken för honom sjelf eller för andra, den är ett skrinlagdt, ett förrostat, ett ogångbart mynt, en skatt i ättehögarna bevakad af avundsjuka andar.
Tegnérers skrifter s. 306. IW

Auktioner

Mars:

12-15 Osnabrück, Künker
16 Bruxelles, Elsen

April:

24-27 Frankfurt am Main,
Dr. Busso Peus Nachf.

Mässor

April:

13-14 Valkenburg, 16th Papermoney,
Bond & Share 2002 Maastricht
20-21 Helsingborg, Frimynt 2002

Maj:

19-20 Bangkok, IAPN
51th General Assembly

*Du som önskar tillkännage
kommande auktioner eller mässor
i auktionskalendern,
kontakta Frédéric Elfver.
Se redaktionsrutan!*

Frågespalten



Gustav I, Västerås, 2 öre 1540.
Foto: JEO.

Kontramarkering

Det har till Kungl. Myntkabinettet inkommit en förfrågan rörande ett 2 öres mynt präglat 1540 i Västerås för Gustav I med en kontramarkering som troligen föreställer ett G. Har någon av SNT:s läsare tidigare stött på en liknande kontramarkering? I så fall vore vi mycket tacksamma om ni hörde av er till oss.

Ulrika Bornestaf

Tel.: 08-5195 5302

E-post: ubf@myntkabinettet.se

INTERNATIONELLA AUKTIONER



Aluminiumsedel

Auktion 20 april

**Gratis
värdering
Inköp** | Mynt, Sedlar, Frimärken
Brev, Vykort, Aktiebrev
Handskrifter m.m.

Beställ katalog! Prenumeration 150 kr för
kommande 3 kataloger.

FK 08-678 32 17
FAX 08-678 19 39

MYNTKOMPANIET
Lilla Nygatan 20
111 28 STOCKHOLM

AUKTION 65

lördag 4 maj 2002

På
Bygget, Stockholm



AHLSTRÖMS MYNTAUKTIONER AB

Rådmanngatan 21
Box 26033 103 94 STOCKHOLM
TEL: 08-10 10 10 0709-10 11 11
FAX: 08-678 77 77

A Köpes *A*

Svenska penningar
(brakteater) med
krönt A inom slät ring med bitecken
(ringar, rosor, stjärnor)

Allt av intresse!

Kjell Holmberg

018-382347 (kvällar, helger)
kjell.holmberg@home.se

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmärken



Öppettider
Vardagar 10.00 – 18.00
Lördagar 10.00 – 14.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-411 50 81
Fax. 08-411 52 23

Köpes

Pommern:

1/6 Taler 1689 SB143
och SB144

1/6 " 1758 SB249a

1/6 " 1759 SB250a

1/6 " 1759 SB250b

1/6 " 1761 SB252e

3 Pfennig 1806 SB268

Wismar:

3 Pfennig 1715 SB71

3 " 1721 SB71

3 " 1731 SB81

3 Pfennig 1746 (SB87

och Kuncel 310.2, 310.3)

3 Pfennig 1799 SB96b

(Avslag i silver)

Norge: 1 Skilling Species 1824-1834

Sten-Olof Andersson

Smålandsvägen 20, 611 56 NYKÖPING

Tel: 0155/269616 (18-23.00)

E-mail: skilling.s-oa@telia.com

Svenska och skandinaviska mynt
och sedlar.

Stor sortering av utländska
jubileumsmynt, årsset samt småmynt.
Euro-utgåvor, polletter och medaljer.

Prislistor gratis.

NORRTÄLJE MYNTHANDEL

Box 4, 761 21 Norrtälje
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

INTERNETADRESS:
<http://www.nmh-mynt.a.se>

AUKTION 18 MAJ 2002



Daler 1598

Till vårens kvalitetsauktion emottages mynt, sedlar, ordnar och medaljer.



För information
kontakta
Jan Walldén

Frimärkshuset Skandinavisk Filateli AB

Humlegårdsgatan 13, 114 46 Stockholm

Telefon 08-661 74 50



SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är en sedan 1973 etablerad sammanslutning av mynthandlare, hitintills 20 företag i tio olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige.

Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

B. Ahlström Mynthandel AB
Rådmansgatan 21
Box 7662, 103 94 STOCKHOLM
Tel. 08-10 10 10, Fax 08-678 77 77

Antikboden
Kyrkogatan 2, 222 22 LUND
Tel. 046-12 99 00

Dala Mynt- och frimärkshandel
Box 307, 791 27 FALUN
Tel. 023-142 50

Karlskrona Mynthandel
Hantverkaregatan 11, 371 35 KARLSKRONA
Tel. 0455-813 73

Kronans Mynt
Västra Hamngatan 6, 411 17 GÖTEBORG
Tel. 031-13 55 81

Rune Larssons Mynthandel
Stora Brogatan 14, Box 98, 503 06 BORÅS
Tel. 033-41 03 15

Lunds Mynthandel
Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel./fax 046-14 43 69

Malmö Mynthandel
Kalendegatan 9, 211 35 MALMÖ
Tel. 040-611 65 44

Myntinvest Corona
Östra Storgatan 20, 611 34 NYKÖPING
Tel./fax 0155-28 63 25

Mynt & Medaljer
Sveavägen 96
Box 195 07, 104 32 STOCKHOLM
Tel./fax 08-673 34 23

Myntsamlarnas Postorder
Prästkragevägen 4 B, 245 63 HJÄRUP
Tel. 040-46 11 40

Ulf Nordlinds Mynthandel AB
Karlavägen 46
Box 5132, 102 43 STOCKHOLM
Tel. 08-662 62 61, Fax 08-661 62 13

Norrhälje Mynt AB
Nils Ferlins gränd 1
Box 4, 761 21 NORRTÄLJE
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

Pecunia HB
Farinvägen 8, 245 33 STAFFANSTORP
Tel. 046-25 21 19

J. Pedersen Mynthandel
Norra Strandgatan 30
Box 1320, 251 13 HELSINGBORG
Tel./fax 042-12 25 28

J. Pedersen Mynthandel
Skolgatan 24, 503 33 BORÅS
Tel. 033-41 24 96, Fax 033-41 87 55

Selins Mynthandel
Regeringsgatan 6, 103 27 STOCKHOLM
Tel. 08-411 50 81, Fax 08-411 52 23

Strandbergs Mynthandel
Arsenalsgatan 8 C
Box 7377, 103 91 STOCKHOLM
Tel. 08-611 01 10, Fax 08-611 32 95

Tamco Numismatics
Box 6235, 102 35 STOCKHOLM
Tel./fax 08-650 0342

Ticalen Mynthandel
Stureplatsen 3, 411 39 GÖTEBORG
Tel./fax 031-20 81 11

Håkan Westerlund Mynthandel
Wasagatan 42, 111 20 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07, Fax 08-21 21 96

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

Box 19 507, 104 32 Stockholm, Tel. 08-673 34 23, Fax 08-673 34 23